



XVI Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials
El futur comença ara mateix.
L'ensenyament de les ciències socials per interpretar el món i actuar socialment

XVI Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials

7, 8 i 9 de febrer de 2019



EL FUTUR COMENÇA ARA MATEIX.

L'ENSENYAMENT DE LES
CIÈNCIES SOCIALS PER
INTERPRETAR EL MÓN I ACTUAR
SOCIALMENT

DOSSIER



Sempre hi haurà un professor d'història que desvetlli a una nova generació la consciència d'allò que és just i allò que és injust, i li transmeti el bagatge de totes aquestes aspiracions de justícia, de pau i de vida.

Josep Fontana,

Historia: análisis del pasado y proyecto social, 1982

Del pròleg de l'edició de 1999



ÍNDEX

1. Presentació	3
2. Programa	5
3. Ponències	
3.1. Conferència a càrrec de Catherine Duquette, de la Université du Québec à Chicoutimi	8
3.2. Conferència a càrrec de Jordi Nomen, de l'Escola Sadako i la Universitat Autònoma de Barcelona	10
3.3. Conferència a càrrec de Sonia Miranda, de la Universidade Federal de Juiz de Fora	14
3.4. Presentació de les investigacions de GREDICS, per Antoni Santisteban (UAB)	16
3.5. Taula Rodona amb Ramon Arnabat (URV) i Joan Pagès (UAB)	19
4. Comunicacions	
4.1. Dijous 7. De 18.30 a 20.30h	22
4.2. Divendres 8. De 9 a 10.30h	47
4.3. Divendres 8. De 12.30 a 14h	68
4.4. Divendres 8. De 18 a 20h	84
4.5. Dissabte 9. De 9.30 a 11h	106
5. Comitè científic, organitzador i col·laborador	110



1. PRESENTACIÓ

En les passades jornades ens plantejàvem quin futur volíem construir, quina ciutadania educar i quin professorat formar. Des de la Didàctica de les Ciències Socials entenem que el futur ha de tenir un paper predominant en el dia a dia de les aules; però quan comença aquest futur?

Ni lluny ni remot, el futur comença ara, en cada acció i cada decisió individual i col·lectiva que prenem. L'ensenyament i l'aprenentatge de les ciències socials és fonamental per a la formació d'una ciutadania crítica, responsable i activa, capaç d'entendre els problemes i reptes del món en el que vivim per tal de posicionar-s'hi i actuar-hi socialment.

En un món de canvis ràpids, de desigualtats creixents, de gran impacte de les xarxes, les imatges i els relats dels mitjans, de desafiaments socials i ambientals urgents, alumnat i professorat de les diferents etapes educatives hem d'enfrontar junts els reptes per a la construcció d'un futur on tothom hi tingui cabuda. Però quines eines tenim per a fer-ho? Quin paper hi podem jugar, des de les aules? Perquè no sigui només un discurs utòpic i allunyat de les realitats educatives més palpables, les jornades d'enguany es plantegen sobre quatre eixos bàsics:

1. **Llegir el món: què veig, què penso, què em pregunto?** Enfront de la post-veritat i les mentides, el pensament crític i la literacitat crítica.
2. **Quins projectes? Quins problemes? Quines qüestions socialment vives?** El treball amb problemes com a metodologia o com a continguts de les ciències socials: entre l'estudi de cas i el treball de problemes socials rellevants.



3. **L'estudi de la societat des de les emocions** Territori, identitat i convivència; relats i contra relats de l'odi; emoció i racionalitat en el poder, el feixisme i la utopia.

4. **La història, la geografia i les ciències socials com a projecte social.** Consciència històrica, consciència geogràfica, consciència ciutadana crítica i ciutadania global per a una societat més democràtica i més solidària.

Volem retre un petit homenatge a Josep Fontana, que defensava la història com a projecte social i entenia la consciència històrica com a imprescindible en el desenvolupament del pensament crític i la capacitat de transformació de la realitat.

Usant les seves paraules:

Si podem ajudar els nostres alumnes a suscitar consciència crítica, a estimular els ciutadans per tal que pensin pel seu compte i es malfiïn de tots aquells que pretenguin mobilitzar-los sobre la base de sentiments, creences i prejudicis, i no sobre les de la raó, caldria admetre que aquest ofici nostre val realment la pena.

Josep Fontana,

La construcció d'una identitat, 2006



2. PROGRAMA

Dijous 7 (16.00 – 20.30h)

15:30-16:00h. Entrega dels materials

16:00-16:30h. Inauguració

16:30-18:00h. Conferència inaugural a càrrec de Catherine Duquette

18:00-18:30h. Pausa-Cafè/Xocolata

18:30-20:00h. Experiències didàctiques i recerques en EI, EP i ESO

Divendres 8 (9.00 – 20.00h)

9:00-10:15h. Recerques i experiències amb Professorat en Formació

10:15-10:40h. Eirene: una experiència en defensa dels Drets Humans

10:40-11:00h. Pausa-Cafè/Xocolata

11:00-12:30h. Conferència a càrrec de Jordi Nomen

12:30-14:00h. Recerques i experiències amb Professorat en Actiu

16:00-17:30h. Conferència a càrrec de Sonia Regina Miranda

17:30-18:00h. Pausa-Cafè/Xocolata

18:00-20:00h. Experiències didàctiques i recerques en EI, EP i ESO

Dissabte 9 (9.30 – 14.00h)

9:30-11:00h. Investigacions de GREDICS

11:00-11:30h. Pausa-Cafè/Xocolata

11:30-13:00h. Taula Rodona sobre les aportacions de Josep Fontana al camp de l'educació i la didàctica de les ciències socials, amb Ramon Arnabat i Joan Pagès

13:30-14:00h. Conclusions i cloenda

14:00h. Entrega de certificats



3. PONÈNCIES

3.1. Ponència a càrrec de Catherine Duquette, de la
Université du Québec à Chicoutimi

3.2. Ponència a càrrec de Jordi Nomen, de l'Escola
Sadako i la Universitat Autònoma de Barcelona

3.3. Ponència a càrrec de Sonia Miranda, de la
Universidade Federal de Juiz de Fora

3.4. Ponència a càrrec d'Antoni Santisteban, del grup
GREDICS de la Universitat Autònoma de Barcelona

3.5. Taula Rodona amb Ramon Arnabat, de la
Universitat Rovira i Virgili, i Joan Pagès, de la
Universitat Autònoma de Barcelona, moderada per
Neus González-Monfort



PONÈNCIA INAUGURAL: LA CONSCIENCE HISTORIQUE CRITIQUE COMME FINALITÉ DU COURS D'HISTOIRE? RÉFLEXION SUR UN POSSIBLE OPÉRATIONNALISATION EN SALLE DE CLASSE

Catherine Duquette

Université du Québec à Chicoutimi

catherine_duquette@uqac.ca

Resum

Depuis la mise en place des programmes par objectifs au début des années 1980, les finalités du cours d'histoire ne sont plus la mémorisation d'un récit unique dans une optique patrimoniale, mais plutôt le développement d'une forme de pensée critique propre à l'histoire : la pensée historique (MEQ, 1982). Le développement de la pensée historique présuppose que l'élève, en classe, est familiarisé avec les concepts et méthodes nécessaires à l'interprétation des faits du passé. Cette visée est encore présente dans les programmes actuels qui stipulent que: « La pensée historique affine l'esprit critique des élèves et développe la rigueur intellectuelle, les outillant conséquemment pour la délibération sur des problèmes contemporains et la participation sociale » (MEES, 2016, p.1). Cette relation entre pensée historique et pensée critique est également soulignée par les universitaires qui trouvent par là un moyen de rapprocher l'histoire scolaire à la discipline scientifique et à son épistémologie moderne (Duquette, 2009, 2011; Laville, 1984; Lautier, 1994; Lévesques, 2005; Martineau, 1999; Sandwell, 2005; Seixas, 2000, 1996; Tutiaux-Guillon, 2003; Wineburg, 2001).

Cependant, de nombreuses études empiriques montrent que l'enseignement de la pensée historique en salle de classe est



loin d'être une réalité. Les enseignants préféreraient encore favoriser un enseignement transmissif basé sur la mémorisation de faits et d'événements à partir de l'utilisation de cahiers d'apprentissages ou de manuels scolaires (Boutonnet, 2013; Demers, 2011; Moisan, 2010). Cette situation serait en partie causée par les difficultés qu'auraient les élèves à développer leur pensée historique et par extension leur pensée critique ainsi qu'aux difficultés associées à l'évaluation de la pensée historique (Duquette, 2015; Körber et Meyer-Hamme, 2015; Sandwell, 2005; Seixas, Gibson et Ercikan, 2015; Wineburg, 2001). Devant cette impasse, certains chercheurs se sont tournés vers le concept de la conscience historique comme piste de solution possible (Duquette, 2011; Seixas, 2006). En effet, la conscience historique a l'avantage de rendre plus explicite les liens entre les événements du passé et ceux du présent. Le récit n'est plus juste un amalgame de dates, de personnages et d'événement, il devient une clé permettant de comprendre la société dans laquelle l'élève vit. Or, la conscience historique demeure un concept polysémique (Duquette, 2011). De plus, ce ne sont pas tous les auteurs qui associent à la conscience historique une forme de pensée critique (Laville, 2003; Seixas, 2006). Par conséquent, peut-on considérer la conscience historique comme une forme de pensée pouvant favoriser le développement de l'esprit critique chez les élèves? Est-il possible de concevoir la conscience historique comme étant elle-même critique? Si oui, comment favoriser son implantation dans la salle de classe et surtout, comment s'assurer que la finalité du cours d'histoire demeure le développement de la pensée critique des élèves? C'est à ces questions que le présent texte tentera de répondre.



FAL·LÀCIES INFORMALS I PENSAMENT CRÍTIC EN LA DIDÀCTICA DE LES CIÈNCIES SOCIALS

Jordi Nomen Recio

Escola Sadako

Universitat Autònoma de Barcelona

jordi.nomen@uab.cat

Resum

A nivell teòric, bateguen en aquesta presentació els cors intel·lectuals dels filòsofs Matthew Lipman (2016) i John Dewey (1998). Es tracta doncs d'una proposta des de la Filosofia, perquè aquesta és l'única disciplina que reflexiona sobre el pensament i sobre el mètode i els converteix en objectes de la seva pròpia reflexió. Alhora, però, pretén fer una aportació també al pensament social crític, dins el camp de les Ciències Socials, en tant que les fal·làcies són presents en el discurs i conformen, sovint, prejudicis i estereotips que convé bandejar en l'estudi de les Qüestions Socialment Vives i els Problemes Socials Rellevants.

En una societat tecnològica i complexa com la nostra cal ensenyar els nostres alumnes, nois i noies, a pensar per ells mateixos, a fer-ho de forma creativa perquè puguin adaptar-se als canvis de la nostra època i transformar-la, i amb la cura que els faci competents per conviure en pau amb un respecte democràtic a altres opcions diferents de la seva, per poder dedicar-se a la recerca de la concepció i pràctica de la seva pròpia "bona vida", en un context de Ciutadania participativa i democràtica. Més que coneixements, en el futur, els caldran habilitats (segons argumentació de Dewey) que els permetin operar amb els coneixements disponibles que avui ja són molts més dels que



podem assumir. Volem uns nens i joves que no només s'impliquin sinó que és comprometin amb el treball per a un món millor.

El sociòleg Zygmunt Bauman (2007) ha caracteritzat la nostra època com un “temps líquid”- flexible, canviant- en front dels temps passats més sòlids – estables, precisos- . Ens ha explicat que les estructures socials ja no romanen temporalment i això ens deixa enfrontats a un món sense referències segures. La incertesa s'ha consolidat en un món en que no coincideixen el poder i la política, en que s'han afeblit els murs que protegien els homes de la dissort, un món en què s'ha renunciat a la planificació de llarga durada, al pensament de futur, un món on s'ha instal·lat l'oblit de les referències passades com a garantia d'èxit.

Aquestes referències noves descomponen les vides de les persones en fragments, exigeixen de les persones la flexibilitat de les plantes enfront dels vents que les sacsegen. La lleialtat desapareix i els homes es troben abandonats a comprovar cada passa del camí per si hi hagués algun obstacle. Aquesta concepció, que ha fet fortuna en els terrenys intel·lectuals, no pot ser acceptada amb resignació per qui creu que l'home té llibertat per triar, que els valors, precisament els valors, poden servir-nos de fanal en aquestes aigües pantanoses que semblen amenaçar-nos.

No podem educar des del pessimisme; només des de l'alegria i la creença que és valuós allò que oferim. Conservem l'humanisme i la humanitat en aquesta societat tecnològica, i aleshores afrontarem els canvis que faci falta. És obvi que necessitem ciutadans i ciutadanes crítics, que puguin pensar per ells mateixos, que no siguin fàcilment manipulables per cap poder, que siguin capaços de liderar una transformació social cap a una societat més lliure i més justa.



Espero haver demostrat, en aquesta ponència, que les fal·làcies són errors de raonament ben presents en la nostra vida quotidiana. Les trobem en els discursos polítics, en la publicitat, en les xarxes socials. Són arguments falsos que ens condueixen a conclusions errònies i tenen un alt potencial per persuadir-nos de prejudicis i estereotips que són incompatibles amb qualsevol forma de pensament crític. És necessari treballar-les a les aules i combatre-les en el discurs públic, si volem fomentar el pensament crític i desmuntar els discursos i arguments erronis. Conèixer-les, identificar-les i desmuntar-les es fa necessari per poder articular discursos que ens apropin al veritable coneixement.

Bibliografia

- Ausubel, D. (2002) *Adquisición y retención del conocimiento. Una perspectiva cognitiva*. Ed. Paidós: Barcelona.
- Bono, E. (2016) *El pensamiento creativo*. Ed. Paidós: Barcelona.
- Bauman, Z. (2007) *Tiempos líquidos*. Tusquets editores: Barcelona.
- Camps, Victoria (2016) *Elogio de la duda*. Arpa: Barcelona
- Dewey, J. (1998) *Cómo pensamos: nueva exposición de la relación entre el pensamiento reflexivo y proceso educativo*. Ed. Paidós Ibérica: Barcelona.
- Didi-Huberman, G. (2010) *Lo que vemos, lo que nos mira*. Ed. Manantial: Madrid.
- Gardner, H. (2011) *Inteligencias múltiples. La teoría en la práctica*. Ed. Paidós: Barcelona.
- Popper, K. (2008) *La lógica de la investigación científica*. Ed. Tecnos. Madrid.



Lipman, M.(2016) *El lugar del pensamiento en la educación*. Ed. Octaedro: Barcelona.

Santisteban, A.; González, N.; Pagès, J.(2010) Una investigación sobre la formación del pensamiento histórico publicat a Metodología de Investigación en Didáctica de las Ciencias

Sociales: Actas del XXI Simposio Internacional de Didáctica de las Ciencias Sociales, 2010, p. 115-128. U.A.B: Barcelona

Villarini, Jusino, A. R. et al. (2010). *La enseñanza orientada al desarrollo del pensamiento*. Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes :Alicante.

Villarini, Jusino, A.R. Teoría y pedagogía del pensamiento crítico publicat a PERSPECTIVAS PSICOLÓGICAS • VOLÚMENES 3 - 4 • AÑO IV: Santo Domingo.



LA ENSEÑANZA DE HISTORIA BAJO LOS RIESGOS DE NUEVOS FASCISMOS: MIRADAS HACIA EL BRASIL CONTEMPORANEO

Sonia Regina Miranda

Universidade Federal de Juiz de Fora – Brasil

soniareginamiranda@gmail.com

Resumen

Reflexionar sobre el panorama de la Didáctica de las Ciencias Sociales en América Latina hoy implica en reflexionar también a respecto de los contextos políticos y sociales en los cuales se insiere el trabajo docente bajo los retos de formación del pensamiento y la consciencia delante del mundo histórico-social. Un escenario histórico singular, que nos permite una mirada hacia los peligros vivenciados por la enseñanza de Historia y Ciencias Sociales y los retos de la lucha por una Educación democrática en contextos antidemocráticos y de pérdida de la normalidad institucional.

En todos los países la prensa mundial informa, hace unos años, a respecto de los acontecimientos brasileños desde hace el año de 2015, cuando la irrupción de protestas organizadas por medio de grupos en las redes sociales, llenas de figuras exóticas vestidas de verde y amarillo, portando los signos de la nación, los mismos diseñados en el siglo XIX, y saludando el régimen militar de los años 60-70. Las marchas callejeras se convirtieron en el estopín de un golpe parlamentario judicial y mediático, una nueva modalidad de toma de poder que ronda a América Latina y que echa abajo los gobiernos con alguna inhabilidad en servir a los intereses del gran capital (BRAZ, 2017). Movimientos similares pudieran ser observados, conforme Santos (2015), alrededor del



planeta, iniciando un nuevo ciclo de implantación de políticas neoliberales que desregulan el Estado y demonizan la existencia de políticas sociales de carácter inclusivo. Así asistimos la emergencia de una nueva derecha planteada en actitudes de agresividad y que camina en los liminares de la institucionalidad democrática (Santos, 2015).

El proceso se plantea en la Educación y plasma la sociedad delante de la expansión de los efectos visibles de la ampliación de los discursos y acciones del movimiento 'Escola Sem Partido' (Escuela Sin Partido- ESP) en un verdadero macartismo brasileño. El movimiento ESP, fundado en 2004, empezó a aglutinar diferentes sectores de la sociedad civil después de 2014, cuando empezaron la formulación de proyectos de leyes en diferentes espacios de la federación brasileña, buscando censurar a los profesores e impedir las prácticas de lo que se informa "adoctrinamiento ideológico", para calificar la naturaleza de la acción docente en las clases. Conforme Penna (2016), aunque el concepto de adoctrinamiento en las clases carezca de precisión conceptual, las soluciones propuestas por el ESP implican una enseñanza neutral, aséptica, desplegada de los puntos nodales de debates del tiempo presente. En este escenario importa reflexionar a respecto de las finalidades de la enseñanza de Ciencias Sociales y sus implicaciones con los lugares sociales del tiempo presente, de la razón histórica, de las causalidades, de las teleologías (Lukács, 2013) y de los procedimientos (Bloch, 1996). Así, proponemos preguntárselo: ¿debemos abandonar las cuestiones socialmente vivas o abordar los ataques a la educación democrática, como una cuestión igualmente necesaria al debate plural en nuestro tiempo, ataques estos que eligieron el nuevo presidente del Brasil?



INVESTIGACIONES DE GREDICS: SOBRE LA MENTIRA, LA INVISIBILIDAD DE LAS PERSONAS Y EL DISCURSO DEL ODIO

Antoni Santisteban Fernández

Universitat Autònoma de Barcelona

antoni.santisteban@uab.cat

<http://grupsderecerca.uab.cat/gredics/>

Resumen

El valor agregado más importante de internet, la facilidad que otorga para que los unos conozcan las culturas de los otros y que además se conozcan los unos con los otros, sin barrera alguna, produce como efecto colateral nocivo que los extremistas, xenófobos o psicópatas de todos los rincones, seres marginales y aislados en la mayoría de los casos, encuentren un nuevo modo ultra eficaz tanto de reagruparse y encontrar ideas afines a las suyas como de expresión de sus patologías sociales o mentales, tales como el ejercicio de diversos modos de crueldad frente a ciertas categorías de individuos..."

Kaufman, 2015

El grupo de investigación GREDICS (2017SGR1600) se enfrenta en su último proyecto a los retos que plantea la sociedad, convencidos sus investigadores e investigadoras que la investigación sobre la enseñanza de las ciencias sociales y la educación para la ciudadanía deben dar respuesta a los problemas sociales y cuestiones socialmente vivas del mundo. Así en nuestro actual proyecto de investigación indagamos sobre cómo podemos formar el pensamiento crítico de nuestro alumnado y sobre cómo podemos preparar a nuestro profesorado para que enseñe a pensar y eduque en la participación democrática y en la acción social transformadora. El proyecto de



I+D que llevamos a cabo en la actualidad (EDU2016-80145-P) se divide entre grandes temas a investigar, que xponemos en forma de preguntas de investigación:

- ¿Cómo hacer visibles a los y las invisibles? ¿Qué capacidades hay que desarrollar para educar en una ciudadanía global? ¿Cuál es la perspectiva del humanismo radical en la enseñanza de las ciencias sociales y en la educación para la ciudadanía?
- ¿Cómo identificar las falacias y prejuicios en los relatos del odio? ¿Qué papel juegan las emociones en los relatos del odio y cómo contraponerlas a la racionalidad? ¿Cómo construir contrarelatos?
- ¿Qué habilidades se requieren para pensar críticamente y actuar socialmente? ¿Por qué han fracasado muchos de los programas de pensamiento crítico? ¿Qué es la literacidad crítica?

Para investigar estos aspectos hemos comenzado por indagar en el pensamiento de los futuros maestros y maestras, de infantil, primaria y secundaria, para conocer sus competencias en distinguir la invisibilidad, construir contrarelatos y su nivel de alfabetización crítica frente a las informaciones sobre temas controvertidos. También estamos planteando el mismo proceso con el alumnado de secundaria, en diferentes territorios del estado español, en colaboración con los investigadores e investigadoras que nos acompañan, de la Universidad de Almería, las Palmas de Gran Canarias, Málaga, Burgos, Extremadura, Jaén y Castellón. Colaboran con nosotros también una profesora de la Manchester Metropolitan University y un profesor de la Universidad de Medellín.

El grupo de Ciudadanía Global, humanismo radical e invisibles tiene como objetivo analizar si los y las estudiantes



saben interpretar de forma crítica imàgenes, de diferente naturaleza que aparecen en los medios de comunicación, si saben establecer relaciones entre estas fuentes y sus conocimientos históricos y sociales, y qué tipo de valores priorizan en su interpretación.

El grupo de (Contra) Relatos del odio, emociones y razón, tiene como objetivo analizar la participación de los y las estudiantes en debates en redes sociales y publicaciones digitales, donde se dan discursos del odio. Y su capacidad para analizarlos críticamente y para construir contrarelatos.

Finalmente, el grupo de Literacidad Crítica y postverdad tiene como objetivo analizar las competencias en literacidad crítica de los y las estudiantes de educación ante una cuestión socialmente viva, e indagar en sus capacidades para enfrentarse a las malas prácticas en el tratamiento de la información por parte de los medios de comunicación.

En estas jornadas se presentarán los resultados de la investigación sobre cada una de las temáticas señaladas, obtenidos en las diferentes universidades españolas que participan y en la Universidad Autónoma de Barcelona.



TAULA RODONA:

LES APORTACIONS DE JOSEP FONTANA A LA DIDÀCTICA DE LES CIÈNCIES SOCIALS

AMB RAMON ARBANAT I JOAN PAGÈS

Ramon Arnabat Mata	Joan Pagès Blanch
Universitat Rovira i Virgili	Universitat Autònoma de Barcelona
rarnabat@xtec.cat	joan.pages@uab.cat

Josep Fontana (1931-2018), traspasat recentment, ha estat un historiador d'un gran impacte en els estudis de la història contemporània, però, sobretot, en el plantejament del compromís social dels historiadors i la funció social de la Història. Crític amb les dinàmiques i actituds de l'acadèmia, ha reivindicat la consciència històrica com a projecte social i l'actitud crítica i transformadora en el seu gremi. Compta com a un dels pocs historiadors que s'ha mostrat preocupat per la història que aprenen totes les persones durant la seva etapa d'escolarització.

El mateix confessava que les seves obres eren més ben llegides i rebudes per professors i professores que no pas per acadèmics: a més, va escriure en algunes ocasions sobre l'ensenyament i la història escolar.

Pocs mesos després de la seva mort, volem retre-li un homenatge reconeixent la magnitud de les seves aportacions i la riquesa que ha aportat al nostre àmbit, des de la interpretació crítica a la historiografia, la recerca d'una història de totes les persones, la defensa del compromís social i la reivindicació d'una ciutadania activa que és constructora de futur.



Per fer-ho, comptarem amb les reflexions de Ramon Arnabat i Joan Pagès. Ambdós comparteixen formació històrica i una gran implicació social; les seves trajectòries s'han desenvolupat en el camp de la història acadèmica en el cas d'Arnabat i de l'educació i la didàctica en el cas de Pagès. Amb Neus González-Monfort com a moderadora, buscaran desentrellar les contribucions més importants de Fontana i la importància que han tingut, i seguiran tenint, per la didàctica de les ciències socials.



Comprendre les societats humanes ens ajuda a entendre millor el present en què vivim per tal que actuem conscientment avui i donem forma, amb les nostres accions, al món que ha de venir, que no està determinat prèviament per algun joc sobrehumà de forces obscures i inevitables, sinó que serà el resultat del que tots nosaltres sapiguem i vulguem fer.

Josep Fontana,

Introducció a l'estudi de la història, 1997

El trabajo del historiador debe servir fundamentalmente para combatir todo aquello que atenta contra el derecho que cada hombre y cada mujer tiene a su vida, a su libertad y a su dignidad.

Josep Fontana,

Historia: análisis del pasado y proyecto social, 1999



4.COMUNICACIONS

4.1. Dijous 7. De 18.30 a 20.30h: Experiències didàctiques i recerques d'Educació Infantil, Educació Primària i Educació Secundària - *Eixos 2 i 4*

Presentació d'experiència	
Grup Eirene	<i>Propostes de vida: una experiència en defensa dels DDHH</i>
Taula 1	
Imma Sanchez	<i>El món a l'abast: una experiència d'e-a de les ccss a l'educació infantil</i>
C. Garcia, M. Pablo, A.Cabrera, T.Lopez,S.Roche i L.Girbau	<i>Els pràcticums del Grau d'Educació Infantil de la UAB amb una mirada transformadora des de les ciències socials</i>
Joaquim Aparici	<i>La contaminació mediambiental a l'Edat Mitjana. Un recurs didàctic per apropar present, passat i futur</i>
Joan Callarisa	<i>Es pot treballar el currículum a partir d'un element patrimonial?</i>
A. Santisteban i Aj. de Barcelona	<i>Barcelona i el turisme: demanem la paraula!</i>
Taula 2	
Francesc Lorente	<i>L'INSiTU: un projecte metodològic obert. Les Ciències Socials a partir del diàleg filosòfic</i>
Vilallón,Martínez i Veloz	<i>Enseñar a pensar históricamente a través de la formación de la argumentación y la empatía histórica</i>
J. Tosello, S. Muzzi i F. Gil	<i>La violación sistemática y organizada como arma de guerra y como PSR parte del patriarcado</i>
C. Escribano i Enrique Gudín	<i>El futuro empieza ahora, en la cárcel, leyendo el pasado desde mi presente</i>



PROPOSTES DE VIDA: DESCOBREIXO PERSONES DEFENSORES DE DDHH A LA MEVA COMUNITAT

Grup Eirene

eirenecoop@gmail.com

El projecte “Propostes de vida: descobreixo persones defensores de drets humans a la meva comunitat” pretén la creació d'un procés educatiu que promogui el coneixement entre els /les joves dels drets humans per fomentar el coneixement, l'obertura, la sensibilitat, l'esperit crític, la implicació i la participació cap a la comunitat on viuen i en extensió, cap al món. En aquest sentit, pensem que aquest projecte pot facilitar i posar un gra de sorra en la construcció d'una ciutadania que conegui els seus drets, sensible a les desigualtats i a trobar formes de participació per millorar situacions d'injustícia. Així com identificar i poder crear alternatives a accions que promouen l'individualisme, el consum desmesurat, la injustícia i el benefici d'unes poques persones per sobre de la dignitat i la qualitat de vida de moltes.

El propòsit és que els joves, després d'una prèvia formació pràctica, transversal i participativa sobre els Drets Humans, puguin investigar i fer recerca sobre històries d'aquelles persones, entitats d'Esplugues o entorn més properes que han pogut construir pau i justícia social. Poden ser persones vinculades a una associació determinada o a feines i tasques amb diferents xarxes o associacions que s'han destacat pel seu treball en defensa dels DDHH. Després de la recerca per conèixer per grups cada persona defensora, es proposarà la creació d'un Fòrum de DDHH on es mostri la feina que han fet i amb els testimoni d'aquestes persones defensores. En aquest fòrum es



compararà amb la presència dels altres nivells de l'institut o d'altres instituts.

Objectius del projecte

- Conèixer el significat, la utilitat i l'aplicació dels DDHH en la nostra vida diària aprofundint en la idea de comunitat.
- Apropar els joves a l'empatia, el respecte i el compromís a través del contacte i la recerca amb persones i associacions defensores de DDHH.
- Impulsar entre els/les joves l'organització d'un acte amb tot el seu procés que difongui, expliqui, mostri i doni a conèixer tot el que han après sobre les temàtiques i les persones d'entitats defensores de DDHH als companys/es de la pròpia Escola Utmar, famílies, institucions o a altres instituts del municipi.
- Fomentar l'esperit crític i possibilitar que puguin participar i prendre partit de les decisions de la vida comunitària del seu entorn.
- Canalitzar les motivacions de solidaritat i els sentiments de cooperació que puguin sorgir d'entre els joves que han participat de tot el procés.

A qui va dirigit el projecte?

Als/les estudiants de l'Escola Utmar, de 3r i 4t d'ESO. La unitat didàctica i els seus continguts estaran dirigits a 3r i 4t d'ESO de tal manera que el professorat podrà utilitzar-los a les dues franges escolars. A 3r d'ESO és farà una introducció i preparació pel projecte de 4t però totes les activitats de la unitat didàctica s'implementaran a 4t d'ESO com a un projecte d'EpD.



Al professorat i personal docent de l'Escola Utmar i entitats. Que participin en la formació de forma directa o indirecta.

A les famílies dels estudiants. El projecte vol impulsar la participació de les famílies en l'activitat tot convidant-los a conèixer el projecte i a formar-se de forma bàsica en drets humans. Valorem molt interessant el foment de la comunitat educativa i la integració de la mateixa en l'aprenentatge dels joves.

Qui hi participa?

Grup Eirene, L'Escola Utmar, AHEAD (Associació d'Educaadores de Drets Humans), GREDICS (Grup de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials) i l'Ajuntament d'Esplugues



EL MÓN A L'ABAST: UNA EXPERIÈNCIA D'ENSENYAMENT I APRENTATGE DE LES CIÈNCIES SOCIALS A L'EDUCACIÓ INFANTIL

Imma Sánchez i Boira

Universitat de Lleida

imma.sanchezboira@didesp.udl.cat

Resum

L'experiència que presentem recull una proposta didàctica desenvolupada amb els alumnes de primer curs del grau d'educació infantil de la Universitat de Lleida (FEPTS) en el marc de l'assignatura Aprenentatge de les Ciències Socials.

Com és el nostre món? En quin món vivim? Com estem ensenyant? Amb aquests interrogants els alumnes inicien un procés de reflexió sobre la realitat social, les necessitats del món i la finalitat i els objectius de l'ensenyament i l'aprenentatge de les ciències socials a l'etapa de l'educació infantil. Es pretén convertir l'aula universitària en un "laboratori d'experiències" per treballar els conceptes i continguts curriculars de l'educació infantil des d'un vessant experimental i interdisciplinari amb la realització d'activitats manuals, com per exemple la construcció d'un "*Globus del món*".

Els alumnes revisen i actualitzen els seus coneixements previs, inicien espais de discussió per veure les potencialitats d'observar i interpretar el món a través d'un objecte com a eina d'aprenentatge i estímul sensorial -el globus terraqüi- i amb la incorporació d'elements visuals, com la cartografia i la fotografia. Han d'adquirir la consciència física de l'espai (entorn i territori), desenvolupar conceptes com la globalització, la integració i la diversitat cultural amb la finalitat de construir narratives que



permetin interpretar el món on viuen a través de tres eixos: habitar, conèixer i explorar.

Bibliografia

- De Vecchis, G., Pasquinelli A., Pesaresi, C. (2011). Geography in Italian schools: An example of a cross-curricular project using geospatial technologies for a practical contribution to educators. *Review of International Geographical Education Online (RIGEO)*, Vol. 1, No. 1, Spring 2011: [4]-25. Disponible a: <https://search.informit.com.au/documentSummary;dn=930758310239676;res=IELHSS>
- Lladó, Pilar (2001). Globalització, globus terraqüi i mapes. *Guix: Elements d'acció educativa*, núm. 275, pp. 8-9.
- Tonda Monllor, Emilia María. (2010). De la geografia del siglo XX a la geografia del siglo XXI ¿Qué contenidos enseñar?. *Geografía, educación y formación del profesorado en el marco del Espacio Europeo de Educación Superior*. Madrid : Asociación de Geógrafos Españoles, 2010. Vol. II. 4-7, pp. 821-840.



ELS PRÀCTICUMS DE GRAU D'EDUCACIÓ INFANTIL AMB UNA MIRADA INNOVADORA I TRANSFORMADORA DES DE LES CIÈNCIES SOCIALS

Clara Garcia, Mariona Pablo, Albert Cabrera, Txell Lopez, Sílvia Roche i Laura Girbau

Universitat Autònoma de Barcelona
laura.girbau@uab.cat

Resum

El propòsit d'aquesta comunicació és presentar-vos dos pràcticums realitzats enguany en els seminaris de pràctiques de doble grau de la Universitat Autònoma de Barcelona. Les persones alumnes de pràctiques, després d'observar quines mancances reflectia el seu centre, varen decidir treballar dos temes: un projecte sobre estructures familiars a una escola de Granollers ("Totes les famílies són iguals?") i un projecte sobre el tractament del gènere a una escola de Terrassa ("Les nenes també poden portar el cabell curt?"). Aquests projectes duts a terme per les alumnes de formació inicial d'Educació Infantil, ens fan reflexionar, a manera de resum que:

- Tots els continguts de les ciències socials es poden treballar en aquesta etapa.
- Encara ens trobem resistències per part de les tutores de l'aula a l'hora de treballar continguts de caire social.
- Que ens cal justificar els objectius per poder-los tirar endavant.
- Els resultats d'aquestes pràctiques innovadores han transformat les representacions socials de l'alumnat d'infantil. L'alumnat mostra al llarg del projecte canvis i reflexions que



modifiquen la seva manera de veure les estructures familiars o el tractament dels gèneres.

- També s'ha pogut observar una transformació en les docents de les aules al comprovar els resultats.
- L'alumnat sempre està predisposat a treballar de formes diverses i participant d'una forma directe en tots els plantejaments proposats.
- La importància de fomentar a l'ensenyament de les Ciències socials a la formació inicial del professorat d'Infantil

Per concloure, la nostra satisfacció va ser que alguns nens i nenes van canviar la seva concepció de família nuclear i del tractament dels gèneres introduint en les seves representacions socials les diferents estructures familiars i gèneres que conformen el mosaic de la nostra societat diversa i intercultural.

Bibliografia

- Generalitat de Catalunya. (2016). El Currículum d'Educació Infantil. Catalunya: Departament d'Educació.
- Lamas, M. (2008). La perspectiva de género. *La Tarea, Revista de Educación y Cultura*, 47, 10.
- Santisteban, A. (2015). La formación del profesorado para hacer visible lo invisible. Hernández, A.M.; García, C.R.; De la Montaña, J.L. (eds.). *Una enseñanza de las ciencias sociales para el futuro: recursos para trabajar la invisibilidad de personas, lugares y temáticas* (pp. 383-393). Cáceres: Universidad de Extremadura/AUPDCS.
- Pagès, J. i Santisteban, A. (coords.) (2011). *Les qüestions socialment vives i l'ensenyament de les ciències socials*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB.



LA CONTAMINACIÓ MEDIAMBIENTAL A L'EDAT MITJANA. UN RECURS DIDÀCTIC PER APROPAR PRESENT, PASSAT I FUTUR

Joaquim Aparici Martí

Universitat Jaume I de Castelló
japarici@uji.es

Resum

Recorden avui les generacions presents l'accident del Prestige davant la costa de Galícia i l'arribada del famós "xapapote"? Som tots conscients del vessament dels residus a les aigües dels rius, del fet d'enviar les escombraries tecnològiques a països d'Àfrica, o simplement del soterrament dels residus radioactius als anomenats cementeris nuclears? Greus problemes mediambientals que conviuen amb la contaminació diària, aquella quotidiana provocada pel propi procés vital de l'individu. Continuament en veiem de campanyes per conscienciar-nos (plàstics, cotxes de gasoil, reciclatge, ...).

Al llarg d'aquesta experiència didàctica proposem als estudiants d'ESO (o també als universitaris de magisteri) la lectura i anàlisi d'una sèrie de textos del segle XV que ja en parlaven de contaminació. Es tracta d'observar què van fer aquells homes i dones "medievals" davant dels seus problemes mediambientals, i analitzar les seues actuacions. Però des d'aquelles situacions han passat vora 500 anys. Problemes d'aquell tipus perduren en el temps, i també n'hi ha de nous. Però, continuem nosaltres essent homes i dones "medievals"? Hem evolucionat? Hem après alguna cosa al respecte? Ens ha canviat la perspectiva? I tenint en compte la resposta que donem caldrà repensar-ho. Quin futur mediambiental estem creant?



Bibliografia

Córdoba, R. (1998). Eliminación y reciclaje de residuos urbanos en la Castilla bajomedieval, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 19, pp. 145-170.

Feliu, M- Hernández, F. X. (2011): *12 ideas clave. Enseñar y aprender historia*. Ed. Graó, Barcelona.

Guinot, E. (2006): *Establiments municipals del Maestrat, els Ports de Morella i Lluçena (segles XIV-XVIII)*, sèrie Fonts Històriques Valencianes núm. 23.



ES POT TREBALLAR EL CURRÍCULUM A PARTIR D'UN ELEMENT PATRIMONIAL?

Joan Callarisa Mas

Universitat de Vic

joan.callarisa@uvic.cat

Resum

En aquesta comunicació s'explica l'experiència del projecte *Un viatge en el temps* (Pozuelos, 2007) que es va portar a terme a l'escola Mossèn Cinto Verdaguer de Folgueroles a l'etapa de cicle superior, concretament a sisè de primària, durant el curs 2015-2016, i amb posterior continuïtat. Tenia l'objectiu de treballar totes les àrees competencials del currículum de sisè de primària en una escola a partir de l'adaptació al currículum que van fer les mestres d'un material creat a l'entorn d'un element patrimonial (Consell Comarcal d'Osona, 2015).

El projecte va fomentar el treball autònom i cooperatiu dels alumnes a partir de l'aprenentatge del descobriment. A partir de l'observació i recollida de dades vaig documentar com els alumnes de sisè de primària treballaven un element patrimonial, en base a un projecte interdisciplinari de tot el curs on hi estaven inserides totes les àrees del currículum (Feliu i Hernández, 2011). En va resultar una valoració positiva tant per part dels alumnes, com les mestres i les famílies, de com el treball d'un element patrimonial els permetia aconseguir els objectius fixats en l'últim curs de l'etapa dels estudis de primària.



Bibliografia

- Consell Comarcal d'Osona (2015) Sant Pere de Casserres. Un viatge en el temps. Consultat l'1 de juny de 2017, a <http://descobreixcasserres.cat/>.
- Feliu, M. y Hernández, F. X. (2011). El Trabajo sobre el patrimonio nos conecta con el pasado y permite la observación objetiva y el desarrollo de métodos de análisis histórico. A: *12 ideas clave. Enseñar y aprender historia* (p. 83-97). Barcelona: Editorial Graó, núm. 16.
- Pozuelos, F. (2007). *Trabajo por proyectos en el aula: Descripción, investigación y experiencias*. Sevilla: Publicaciones MCEP.



BARCELONA I EL TURISME: DEMANEM LA PARAULA!

Ajuntament de Barcelona	Antoni Santisteban/GREDICS
https://www.barcelona.cat/ca/	http://grupsderecerca.uab.cat/gredics/

Resum

El grup GREDICS en col·laboració amb l'Ajuntament de Barcelona ha elaborat una proposta de treball a l'aula adreçada al cicle superior d'Educació Primària i ESO. L'objectiu és donar a conèixer l'entorn social, econòmic i històric del turisme a la ciutat, les seves dinàmiques i els seus reptes. Vol dotar els nois i noies de les eines analítiques necessàries per conèixer els avantatges de ser una de les destinacions urbanes més importants d'Europa, però també per formular posicionaments crítics fonamentats.

El turisme és una activitat que no és nova a la ciutat de Barcelona, però ha anat augmentant la seva presència i al costat dels aspectes més positius, com els beneficis econòmics, laborals, de coneixement o de comunicació amb el món, han anat apareixent aspectes negatius com la massificació, l'impacte mediambiental, la descompensació en el territori o la pujada de preus.

La importància del turisme com activitat econòmica o cultural és indubtable. Barcelona és una de les ciutats turístiques més importants d'Europa, només darrera de Londres, París o Roma, i és la ciutat espanyola amb més visites turístiques. Però aquesta situació no és viscuda de la mateixa manera per totes les persones de la ciutat. El turisme a Barcelona és un tema controvertit, que ha generat un debat entre la ciutadania i que reclama una actuació dels responsables i la participació democràtica.



Els nois i noies tenen una opinió com a ciutadans i ciutadanes que viuen i conviuen a Barcelona, i han de tenir la possibilitat de dir la seva sobre aquest tema. Els continguts que es proposen giren al voltant de 5 apartats: l'anàlisi de les idees pròpies sobre el turisme; el viatge i el turisme en el passat i en present; els reptes del turisme a Barcelona; reflexionar sobre com ens relacionem amb els turistes que ens visiten, i construir el futur amb responsabilitat individual i col·lectiva.

L'objectiu final d'aquesta perspectiva és que els i les joves participin en un procés d'aprenentatge democràtic prenent una postura davant dels avantatges i inconvenients del turisme a Barcelona, per pensar i actuar en el seu futur.

Referències

- Ajuntament de Barcelona (2017). Percepció del Turisme a Barcelona. Barcelona: Oficina Municipal de dades / Ajuntament de Barcelona.
https://ajuntament.barcelona.cat/turisme/sites/default/files/percepcio_del_turisme_2017_informe.pdf
- Gascón, J. y Cañada, E. (2005). Viajar a todo tren: Turismo, desarrollo y sostenibilidad, Barcelona: Icaria.
- Pagès, J.; Santisteban, A. (coords.) (2011). Les qüestions socialment vives i l'ensenyament de les ciències socials. Barcelona: Servei de Publicacions de la UAB.
https://ddd.uab.cat/pub/lilibres/2011/197111/quesovivenciesoc_a2011.pdf
- UNESCO (2015). Carta Mundial del Turisme Sostenible +20.
<http://cartamundialdeturismosostenible2015.com/wp-content/uploads/2016/05/Carta-Mundial-de-Turismo-Sostenible-20.pdf>



L'INSITU: UN PROJECTE METODOLÒGIC OBERT. LES CIÈNCIES SOCIALS A PARTIR DEL DIÀLEG FILOSÒFIC

Francesc Lorente Camon

Escola Superior de Educação – Politécnico de Lisboa (ESELx)
adias@eselx.ipl.pt

Resum

L'INSITU és un projecte metodològic de nucli filosòfic, amb la voluntat d'adaptar a secundària el projecte de Matthew Lipman: *Filosofia 3/18*. Inicialment, el projecte va néixer de la matèria de filosofia i matemàtiques, però estava obert a altres matèries que es sentissin còmodes amb una metodologia constructivista basada en les bones preguntes i el diàleg, com és el cas de les Ciències Socials. El projecte es desenvolupa des de fa tres cursos acadèmics a l'Institut Vallès de Sabadell.

El projecte es basa en la incitació a la construcció de l'aprenentatge a través del diàleg, entenent que dialogar no és fer tertúlia, ni fer conversa, ni fer debat. La incitació es fa mitjançant una pregunta oberta comuna per a totes les matèries, que provoca un diàleg del qual l'alumnat, sota la guia del professorat, en treu conclusions raonades. Les activitats d'E/A i els continguts es deriven de les qüestions inicials. En el projecte resulta cabdal la transversalitat i l'observació a l'aula del professorat que hi participa per promoure la millora de la pràctica docent a través d'una crítica constructiva.

En el cas de la matèria de Ciències Socials, aquesta pren les dues preguntes del projecte assignades a 2n d'ESO per a desenvolupar els dos blocs de la matèria: Essent la pregunta *Com*



mirem? el punt de partida per a la geografia; i *Què és possible?* per a la Història.

Bibliografia

Benejam, P. i Pagès, J. (coord.) (1997). *Enseñar y aprender Ciencias Sociales, Geografía e Historia en Educación Secundaria*. Barcelona: ICE de la Universitat de Barcelona/Horsori.

Canals, R. (2009). La evaluación de la competencia social y ciudadana. *Aula de Innovación Educativa*, 187, 16 - 21.

Dewey, J. (2004). *Democracia y educación*. Madrid: Morata. (Versión Original 1916)

De Puig, I. (2012). *Fer filosofia a l'escola*. Eumo Editorial.

Domènech, J. (2009). *Elogio de la educación lenta*. Barcelona: Graó.

Lipman, M (1991). *Filosofia a l'escola*. Eumo Editorial.



ENSEÑAR A PENSAR HISTÓRICAMENTE A TRAVÉS DE LA FORMACIÓN DE LA ARGUMENTACIÓN Y EMPATÍA HISTÓRICA

Gabriel Villalón	Madelaine Martínez	Fernando Veloz
Universidad de Chile gabriel.villalon@uchile.cl mmartinez@colegioit.cl fernando.veloz.l@gmail.com		

Resumen

Los estudios del pensamiento histórico abarcan la amplia gama de habilidades y competencias que han sido establecidas por autores como A. Santisteban y P. Seixas y, como complemento de ello y para el caso chileno, se han desarrollado dos investigaciones paralelas que abordan la Argumentación y la Empatía histórica, ambos en contexto diferentes: por una parte, la Argumentación Histórica se ha desarrollado en el nivel de 8° Básico (13 años) centrado en el programa curricular nacional; mientras que la Empatía Histórica ha sido trabajada en el nivel de 2° Medio (15 años) en base al programa propuesto por la organización del Bachillerato Internacional.

Con estos estudios se pretende evaluar la adquisición de las habilidades planteadas a partir del diseño, planificación y aplicación de intervenciones didácticas desde los propios docentes que trabajan con los estudiantes y a partir de las estrategias del método de proyecto y la gamificación; todo ello bajo el marco metodológico de la investigación-acción.

De esta manera, el trabajo presentado pretende destacar la progresión de los estudiantes en contexto diversos, el abordaje de



habilidades de pensamiento histórico trabajadas en las aulas chilenas y la acción transformadora del docente desde las propias preocupaciones sobre su práctica educativa y cómo influyen en los aprendizajes de los estudiantes.

Bibliografia

Barton, K., & Levstik, L. (2004). *Teaching history for the common good*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Montesano, C. (2016). Argumentation in history classrooms: a key path to understanding the discipline and preparing citizens. *Theory into practice*, 311-319.

Santisteban, A. (2010). La formación de competencias del pensamiento histórico. *Memoria Académica*, 34-56.



LA VIOLACIÓN SISTEMÁTICA Y ORGANIZADA COMO ARMA DE GUERRA Y COMO PROBLEMA GLOCAL SOCIALMENTE RELEVANTE PARTE DEL PATRIARCADO. REPRESENTACIONES SOCIALES DE ESTUDIANTES DE SECUNDARIA DE CATALUNYA

Sandra Muzzi	Julia Tosello	Francisco Gil
Universitat Autònoma de Barcelona Universidad Nacional del Comahue sandra.muzzi@uab.cat julitosello@gmail.com francisco.gil@uab.cat		

Resumen

Vivimos en un patriarcado donde aún existen relaciones asimétricas en las que los hombres, sin dudas, continúan dominando a las mujeres. El abuso sexual de las mujeres y las niñas ha conformado un 'arma guerra' en diferentes sitios y momentos de la historia. Desde el renombrado caso de las Sabinas en la Antigua Roma (Declich, 2017) a las atrocidades llevadas a cabo por durante la Guerra Civil Española o el ejército birmano aun hoy en nuestro presente, la violación grupal de mujeres y de niñas ha sido utilizada como una herramienta de dominación sistemática y organizada.

El objetivo de este artículo es indagar, analizar e interpretar las representaciones sociales (Moscovici, 1979) de un grupo de estudiantes de secundaria de Manresa (Catalunya) sobre la violación sistemática y organizada de mujeres y niñas como arma de guerra y como un problema social relevante en la enseñanza de las ciencias sociales en el marco de una educación para la ciudadanía global. Para esto, mediante una metodología principalmente cualitativa, hemos confeccionado un cuestionario de preguntas abiertas y cerradas. Para concluir, en base a los



resultados obtenidos y su análisis, planteamos algunos posibles aspectos a tomar en cuenta para el diseño de una propuesta didáctica a modo de intervención educativa en la que se promueva la formación del pensamiento social y crítico y ciudadanos/as globales (Andreotti, 2006) capaces de denunciar las desigualdades e injusticias de género a nivel planetario.

Bibliografia

Andreotti, V. (2006). Soft versus critical global citizenship education. *Policy & Practice: A Development. Education Review. vol .3.* 40-51.

Declich F. (2017). Violenza di genere e conflitti: considerazioni antropologiche. *Dada Rivista di Antropologia post-globale, speciale.* 1. 135-156. Disponible en: <http://www.dadarivista.com/Singoli-articoli/Dada-speciale-1-2017/06.pdf> (fecha de consulta:17/02/2018).

Moscovici, S. (1979). *El psicoanálisis, su imagen y su público.* Buenos Aires: Huemal.



EL FUTURO EMPIEZA AHORA, EN LA CÁRCEL, LEYENDO EL PASADO DESDE MI PRESENTE

Carmen Escribano Muñoz

Enrique Gudín de la Lama

Universidad Internacional de la Rioja

carmen.escribano@unir.net

enrique.gudin@unir.net

Resumen

La realidad que se vive en los centros penitenciarios es compleja y revela problemas de diversas índoles, especialmente los relacionados con la diversidad cultural y los conflictos que acontecen a menudo debido a los subgrupos culturales que se crean en el seno de los centros. Estos argumentos hacen visible la preocupación de encontrar sentido a la enseñanza en las prisiones. La sensación de fracaso de los programas formativos debido a los escasos logros, acentúa las diferencias culturales, académicas y sociales que alejan aún más a los reclusos de su reinserción social y su autorrealización. Desde este prisma, la enseñanza de la Historia desde una metodología transversal (que incluya las ciencias sociales en sentido amplio) y participativa es clave para que los estudiantes piensen la realidad de su presente mediante el aprendizaje del pasado.

El taller filmico que diseñamos para el centro penitenciario Ponent, parte de un tratamiento dialógico alrededor de una serie de actividades donde se procura que los alumnos reflexionen sobre sus representaciones personales sobre la Historia y su influencia en la sociedad.

Con los objetivos de:



- Desenvolupar una proposta didàctica, en un entorn divers -los centres penitenciaris-, continguts de caràcter no només estrictament acadèmics sinó també procedimentals i actitudinals relacionats amb el seu propi contexte.
- Desenvolupar la capacitat reflexiva i crítica dels interns, proposant situacions problemàtiques relacionades amb un fet històric.
- Confrontar les idees o creences dels interns, sobre un fet històric, a través de diverses fonts, amb la finalitat de generar disonància cognitiva i promoure la construcció d'un coneixement històric crític.
- Involucrar als interns en el procés d'aprenentatge de la Història, de manera que se sentin participants actius en la comprensió i la incidència de la història en el present i en les decisions futures.

Bibliografia

- Ayuso, A. (2003) *Visió crítica de la reeducació penitenciària en Espanya*. València: Nau Llibres.
- Benejam, P. i Pagés, J. (1997) *Ensenyar i aprendre Ciències Socials, Geografia i Història en l'Educació Secundària*. Barcelona: Horsori.
- Caride, J.A. i Gradaille, R. (2013) Educar en les càrrecs: nous reptes per a l'Educació Social en les institucions penitenciaris. *Revista de Educació*, (360), 36-47.
- Marcuello, C. i García Martínez, J. (2011) La càrrec com a espai de socialització ciutadana: ¿fracàs del sistema penitenciari espanyol? *Revista de Treball Social*, 11, (1), 49-60.



“ELS ESCLAUS ENS POSICIONEM EN CONTRA DE L'ESTÀTUA”: UNA EXPERIÈNCIA D'HISTÒRIA HUMANITZADA A PARTIR DE QÜESTIONES SOCIALMENT VIVES

Mariona Massip Sabater	Josep Castillo Adrián
Universitat Autònoma de Barcelona mariona.massip@uab.cat	Escola Pia de Granollers Universitat de Vic josep.castillo@epiagranollers.cat

Resum

Presentem a continuació una experiència d'història escolar humanitzada amb un grup d'alumnes de 3r d'ESO.

La història escolar, i les ciències socials en general, té per davant el gran repte de rehumanitzar-se, construint un relat que, sense exclusions ni invisibles, escolti totes les veus. Aquest repte no l'enfrontem només des de les ciències socials escolars; segons Josep Fontana (2013) també la historiografia acadèmica ha de superar encara una doble invisibilitat: la social, tenint en compte tots els agents d'un context, i la geogràfica, superant l'eurocentrisme.

La seqüència didàctica plantejada ha buscat l'abordatge d'una qüestió socialment viva com és la resignificació patrimonial i de símbols públics a partir de donar veu, a través de l'alumnat, a persones i col·lectius que van viure de manera molt diferent la conquesta i colonització d'Amèrica: esclaus, camperols, indígenes, nobles/monarques, comerciants, colonitzadors, científics i pirates, amb persones concretes atribuïdes de manera individual a cada alumne.

Així, a partir d'un exercici de recerca i interpretació en què s'han treballat els conceptes socials claus, els alumnes s'han



hagut de posicionar en defensa dels interessos d'aquells de qui ja no sentim les veus, enfrontant de manera molt visual que tota realitat –present, passada, futura- es viu de maneres molt diferents, que dins els col·lectius hi ha també diversitat de vivències i interessos, que hi ha situacions que generen gran desigualtat i relacions de poder abusives, i que la construcció d'un relat històric total passa per tenir en compte les experiències de tots els agents implicats.

Bibliografia

- Cerezer, O. y Pagès, J. (2014). Los actores invisibles de la historia: un estudio de caso de Brasil y Catalunya. En Pagès, J. y Santisteban, A. (Eds). *Una mirada al pasado y un proyecto de futuro. Investigación e innovación en didáctica de las ciencias sociales*. Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona y AUPDCS, 37-44
- Fontana, J. (2013). *La historia de los hombres: el siglo XX*. Barcelona: Planeta
- Massip, M. y Pagès, J. (2016). Humanos frente a humanos: la necesidad de humanizar la historia escolar. En García, Toyo y Andre (Eds) *XXVIII Simposio de Didáctica de las Ciencias Sociales. Deconstruir la alteridad desde la didáctica de las ciencias sociales: educar para la ciudadanía global*. Córdoba: Universidad de Córdoba y AUPDCS



Podemos ayudar a la tarea de fijar el mapa del futuro denunciando no sólo los errores del pasado, sino los que subsisten en aquellas visiones actuales de lo pasado sobre las cuales construyen los políticos sus proyectos de futuro. No tanto para explicar verdades, sino para generar dudas razonables, para estimular a los hombres y mujeres de nuestro tiempo a pensar por su cuenta, con el fin de ayudarles a descubrir “las fuerzas oscuras a que su vida ha sido esclavizada”.

Teoria i mètode no són els objectius del nostre ofici, sinó sols una eina que fem servir en l'intent de comprendre millor el món en el que vivim i d'ajudar a altres a entendre'l, amb la finalitat que entre tots fem alguna cosa per tal de millorar-lo.

Josep Fontana,

La historia de los hombres: el siglo XX, 2013



4.2. Divendres 8. De 9.00 a 10.30h: Recerques i experiències amb Professorat en Formació

Taula 1	
Delfin Ortega i Joan Pagès	<i>Emociones, razón e identidades de género en los relatos sociales de Twitter</i>
Laura Triviño	<i>Utopías modernas, distopías mediáticas y heterotopías educativas en la formación inicial del profesorado de CCSS</i>
Carmen R. García i Arasy González	<i>Literacidad Crítica en la Formación Inicial del Profesorado en Educación Infantil</i>
Luis F. Caballero	<i>La educación para la participación democrática de la ciudadanía. Una propuesta para la formación de una ciudadanía crítica</i>
R.García, U.B. Diéguez, J.A. López i S.Medina	<i>Josep Fontana, el libro Enseñar historia con una Guerra Civil por medio y la formación del profesorado</i>
Taula 2	
O.Azkarate i altres	<i>Proceso de creación y validación del cuestionario Koophezi I: definición de la persona cooperativa</i>
Maria Joao Hortas	<i>¿La diversidad cultural como propósito? Cuestiones emergentes en la formación de futuros maestros</i>
S. Honores i J. Marolla	<i>¿Qué competencias necesitan los docentes para enseñar desde enfoques multiculturales?</i>
A.Wilson-Daily, M. Feliu i M. Romero	<i>La comprensió i punts de vista sobre les competències clau en alumnat de formació del professorat de ciències socials</i>
Alfredo Gomes Dias	<i>La formación de maestros en ESELX en el ámbito de la Historia y la Geografía: una experiencia de nuevas prácticas</i>



EMOCIONES, RAZÓN E IDENTIDAD DE GÉNERO EN LOS RELATOS SOCIALES DE TWITTER: UNA INVESTIGACIÓN CON PROFESORADO DE CIENCIAS SOCIALES EN FORMACIÓN

Delfín Ortega Sánchez Universidad de Burgos dosanchez@ubu.es	Joan Pagès Blanch Universitat Autònoma de Barcelona joan.pages@uab.cat
---	--

Resumen

Esta investigación tiene como objetivo, de una parte, analizar el papel de las emociones en la construcción de relatos sobre cuestiones socialmente vivas. De otra, propone aproximarse a la capacidad de un grupo de futuros y futuras maestras de Educación Primaria ($n = 34$) para construir contra-relatos sociales sobre las desigualdades de género desde sus propias emociones.

El estudio aplica la técnica del análisis del discurso a partir de la reproducción e interpretación crítica de un debate real en *Twitter* sobre la reciente aprobación de la «Ley de Identidad de Género» en Chile. Los resultados obtenidos informan de la influencia de las emociones y los sentimientos, socialmente contruidos, en la articulación de los relatos sociales. Sin embargo, los discursos de los y las participantes no parecen alcanzar niveles satisfactorios de argumentación de la cuestión social planteada desde las emociones personales expresadas. Tampoco para la contraposición de la razón a los juicios de valor vertidos en el debate digital (contra-relatos del odio). Estos resultados señalan la necesidad de considerar las emociones y sentimientos como categorías de análisis social, y de trabajar sus formas de expresión en el marco de la educación para una



ciudadanía democrática inclusiva, responsable, comprometida y participativa.

Bibliografía

Damasio, A. (2005). *En busca de Spinoza: neurobiología de la emoción y los sentimientos*. Barcelona: Crítica.

Emcke, C. (2017). *Contra el discurso del odio. Un alegato en defensa de la pluralidad de pensamiento, la tolerancia y la libertad*. Madrid: Taurus.

Morgado, I. (2017). *Emociones corrosivas*. Barcelona: Ariel.



UTOPIÁS MODERNAS, DISTOPÍAS MEDIÁTICAS Y HETEROTOPIÁS EDUCATIVAS EN LA FORMACIÓN INICIAL DEL PROFESORADO DE CIENCIAS SOCIALES

Laura Triviño Cabrera

Universidad de Málaga

laura.trivino@uma.es

Resumen

Se puede entender la utopía como una promesa de una sociedad mejor que surge en un lugar que no existe. ¿Puede dicho término promover la interpretación del mundo y la acción social en la formación inicial del profesorado de Ciencias Sociales? Nuestro objetivo es presentar una experiencia con estudiantes del máster del profesorado, centrada en el desarrollo del pensamiento crítico-creativo a partir de la reflexión teórica-práctica de la utopía / distopía / heterotopía en la enseñanza de las Ciencias Sociales.

El proyecto *Hetero(u)topías audiovisuales para nuevos espacios educativos* se configuró como una oportunidad para la lectura crítica de la cultura mediática distópica y la formulación de una contrapropuesta mediante la realización de recursos audiovisuales por parte del alumnado utilizados para impartir talleres didácticos ante estudiantes de educación secundaria. El proyecto lograba que estudiantes del máster interpretaran utopías y construyeran heterotopías, pasen de la interpretación a la acción social.



Bibliografia

Foucault, M. (1967). De los espacios otros "Des espaces autres".
Cercle des études architecturales.

Macedo, A. G. (org.) (2005). *Dicionário da Crítica Feminista*. Porto:
Edições Afrontamento.

Santisteban, A. (2010). La formación de competencias de
pensamiento histórico. *Clio & Asociados* (14), 34-56.



LITERACIDAD CRÍTICA EN LA FORMACIÓN INICIAL DEL PROFESORADO DE EDUCACIÓN INFANTIL

Arasy González Milea

Carmen Rosa García Ruiz

Universidad de Málaga

crgarcia@uma.es

arasygm@uma.es

Resumen

La presente comunicación pretende dar a conocer una experiencia formativa de futuras maestras de Educación Infantil para que desarrollen la Literacidad Crítica desde edades tempranas y para el desarrollo de una Ciudadanía Global Crítica. Tiene los objetivos de:

1. Identificar qué entienden las maestras de Educación Infantil por Literacidad Crítica a través del análisis de sus discursos.
2. Identificar recursos y estrategias potencialmente útiles para el desarrollo de la Literacidad Crítica.

La asignatura del Practicum en la titulación de Grado de Educación Infantil de la Universidad de Málaga supone una oportunidad de actuación y reflexión para futuras docentes, haciendo dialogar la teoría y la práctica con el acompañamiento de una tutora profesional en los centros educativos y, en coordinación, con el asesoramiento de un tutor/a académica universitaria que ofrece seminarios grupales, talleres y tutorización personalizada de diarios y portafolios para la reconstrucción del pensamiento.



Bibliografia

- Fisher, A. (2008). Teaching comprehension and critical literacy: investigating guided Reading in three primary classrooms. *Literacy*, 4, Vol. 42, Issue 1.
- Flores Dueñas, L. (2005). Lessons from la maestra Miriam: Developing Literate identities through Early Critical Literacy Teaching. *Journal of Latinos and Education*, 10, Vol 4, Issue 4.
- Flores-Koulish, S. y Smith-D'Arezzo, W. M. (2016). The Three Pigs: Can they blow us into critical media literacy old school style? *Journal of Research in Childhood Education*, 7, Vol 30, Issue 3.
- González Milea, A. (2018). Aprender a enseñar la literacidad crítica en el aula de Educación Infantil. Una experiencia de tutorización entre iguales en el Grado de Educación Infantil (pp. 211-219). En López Torres, E., García Ruíz, C. y Sánchez Agustí, M. (eds.). *Buscando formas de enseñar: Investigar para innovar en Didáctica de las Ciencias Sociales*. Valladolid: AUPDCS y Universidad de Valladolid.



LA EDUCACIÓN PARA LA PARTICIPACIÓN DEMOCRÁTICA DE LA CIUDADANÍA. UNA PROPUESTA PARA LA FORMACIÓN DE UNA CIUDADANÍA CRÍTICA

Luis Felipe Caballero Dávila

Universitat Autònoma de Barcelona

lufecada@hotmail.com

Resumen

La comunicación tiene como finalidad presentar una propuesta para formación de la ciudadanía crítica, resultado del trabajo de investigación desarrollado con la Universidad Autónoma de Barcelona en el cual se buscó responder al problema: ¿Qué entienden por participación política y cómo ejercen sus derechos democráticos los estudiantes del grado once, de dos instituciones públicas de la localidad de Suba, en la ciudad de Bogotá?, buscando describir y explicar qué entienden por participación política, democracia y ciudadanía los estudiantes de grado once de dos instituciones públicas de la localidad de Suba en la ciudad de Bogotá y tipificar como participan políticamente y ejercen sus derechos democráticos.

La comunicación presentara el resultado de la investigación adelantada la cual logró evidenciar que, en cuanto los conocimientos, habilidades y actitudes políticas democráticas que tienen los estudiantes al finalizar su escolarización obligatoria y la forma en como ejercen sus derechos democráticos en la escuela, el barrio y la ciudad, la mayoría asume actitudes de ciudadanos institucionalizados-deliberativos (democracia liberal), pero que, sin embargo, ante hechos concretos de violación de derechos de minorías y de corrupción, los estudiantes asumen



posiciones alternativas y de ciudadanía crítica.

Así, la comunicación se centrara en una propuesta para formar en los estudiantes en una ciudadanía crítica y propositiva, tales como: mostrar a los estudiantes la realidad social trabajando temas como la guerra, la pobreza y la explotación, a través de la pedagogía de la memoria, desarrollar la competencia social y ciudadana trabajando en las clases de ciencias sociales por medio de problemas sociales relevantes o temas controvertidos y formar para la acción y el cambio social a través de distintas herramientas (cine-foros, conversatorios, creación de murales y de exposiciones creativas) que muestren alternativas distintas de participación de los ciudadanos como lo son los movimientos sociales y los movimientos políticos.

Bibliografía

- Pagès, J.; Santisteban, A. y González, G.A. (2010) La educación política de los jóvenes: una investigación en didáctica de las ciencias sociales. González, N.; Pagès, J. (coord.). *Identitats*
- Santisteban, A. y Pagès, J. (2009) Una propuesta conceptual para la investigación en educación para la ciudadanía. *Revista Educación y Pedagogía*, vol. 21, núm. 53, enero-abril, 2009 15 Universidad de Antioquia. Faculta de Educación.
- Santisteban, A. (2012). La investigación sobre el desarrollo de la competencia social y ciudadana para una participación crítica. De Alba, N.; García, F.; Santisteban, A. (eds.). *Educación para la participación ciudadana en la enseñanza de las ciencias sociales* (pp. 277-286). Sevilla: Díada. Vol. II.



JOSEP FONTANA, EL LIBRO “ENSEÑAR HISTORIA CON UNA GUERRA CIVIL POR MEDIO” Y LA FORMACIÓN DEL PROFESORADO

Roberto García-Morís, Uxío-Breogán Diéguez Cequiel, José Antonio López Fernández, Silvia Medina Quintana

Universidad de Coruña y Universidad de Córdoba

roberto.garcia.moris@udc.es

uxio.breogan.dieguez.cequiel@udc.es

jalopez@uco.es

smedina@uco.es

Resumen

El pasado agosto nos dejaba Josep Fontana, uno de los principales historiadores del siglo XX. La consideración de la enseñanza de la historia que Fontana tenía es coincidente con el enfoque de las Ciencias Sociales hacia el pensamiento crítico, tal y como dejó de manifiesto en muchos de sus trabajos, entre los que nos gustaría destacar el libro *Enseñar historia con una Guerra Civil por medio*.

Este libro es una reproducción facsímil de dos libros de texto muy próximos en el tiempo, pero que pertenecen a dos contextos históricos muy diferentes, el primero es de la República, mientras que el segundo pertenece a los primeros momentos de la dictadura franquista. Ambos están precedidos de un interesante estudio introductorio realizado por Fontana.

Esta publicación supone un interesante recurso para la Didáctica de las Ciencias Sociales, sobre el que venimos desarrollando una práctica con nuestro alumnado de Didáctica de las Ciencias Sociales de Primaria, en la parte inicial de la asignatura, en la que se trata sobre la naturaleza de las Ciencias



Sociales y las finalidades de su enseñanza aprendizaje. Con esta aportación se pretenden desarrollar los siguientes objetivos:

- Poner en valor el libro *Enseñar historia con una Guerra Civil por medio* como recurso para la Didáctica de las Ciencias Sociales de Primaria.
- Analizar las producciones del profesorado de primaria en formación ante dos diferentes concepciones en la enseñanza de la Historia y de las Ciencias Sociales.

Con este trabajo se pondrá en valor este recurso didáctico y se presentarán las opiniones y concepciones de nuestro alumnado universitario, futuros maestros y maestras, analizando hasta qué punto identifican las diferentes finalidades otorgadas a la enseñanza de la historia.

Bibliografía

- Amézola, G.A. (2000). Enseñar historia con una guerra civil por medio, Josep Fontana. *Clio & Asociados*, 5, 237-241.
- Benejam, P. (1997). Las finalidades de la educación social. En Pilar Benejam y Joan Pagès (Coord.) *Enseñar y aprender ciencias sociales, geografía e historia en la Educación Secundaria* (pp. 33-52). España: Horsori.
- Pagès, J. (2009). Consciència i temps històric. *Perspectiva escolar*, 332, 2-8.



PROCESO DE CREACIÓN Y VALIDACIÓN DEL CUESTIONARIO KOOPHEZI I: DEFINICIÓN DE LA PERSONA COOPERATIVA E IDENTIFICACIÓN DE LAS DIMENSIONES PARA SU MEDIDA

Oxel Azkarate-Iturbe, Jose Ramon Vitoria Gallastegi, Aitor
Aritzeta Galan, Iban Gallettebeitia Gabiola, Ion Lezeta

Mondragon Unibertsitatea
oazkarate@mondragon.edu

Resumen

El presente trabajo se relaciona con la didáctica de las ciencias sociales ya que trata de conocer un poco más acerca del desarrollo de modelos e instrumentos de investigación que permitan ampliar el conocimiento social, y en especial sobre algunas de las competencias sociales y ciudadanas. De esta manera, se ha llevado a cabo un estudio de creación y validación de un cuestionario – KOOPHEZI I – que permite medir el perfil de la persona cooperativa en jóvenes de entre 16 y 22 años pertenecientes las etapas educativas de Bachillerato y Grado universitario con el fin de identificar las dimensiones clave asociadas a valores y actitudes cooperativas.

Este trabajo presenta la primera fase del proceso de creación y validación del cuestionario donde se definió el constructo de la persona cooperativa y se identificaron las dimensiones para su medida. Para ello, se realizó una revisión de los fundamentos teóricos, y se indago, mediante una investigación cualitativa, en las propias percepciones de algunos centros educativos cooperativos y empresas cooperativas. Esta investigación ha contribuido a establecer las bases para la creación del cuestionario KOOPHEZI I, haciendo posible la identificación y caracterización del perfil de la persona



cooperativa en esas edades, lo cual, favorecerá investigaciones futuras en los contextos educativos que puedan ser dirigidas, tanto a los propios alumnos como al colectivo de docentes y otros agentes presentes en la comunidad educativa.

Bibliografia

- Azurmendi, J. (1984). *El hombre cooperativo: pensamiento de Arizmendiarieta*. Arrasate-Mondragon. Caja Laboral Popular, Lan Kide Aurrezkia.
- Sennet, R. (2012). Together. The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation. *Journal of Chemical Information and Modeling*. New Haven & London: Yale University Press.
- Wagner, T. (2012). *Creating Innovators: The Making of Young People Who Will Change the World*. Scribner.



¿LA DIVERSIDAD CULTURAL COMO PROPÓSITO? CUESTIONES EMERGENTES EN LA FORMACIÓN DE FUTUROS MAESTROS

Maria Joao Barroso Hortas

Escola Superior de Educação – Politécnico de Lisboa
mjhortas@eselx.ipl.pt

Resumen

Esta comunicación resulta de un estudio exploratorio acerca de las representaciones que tienen los estudiantes de la formación de profesores de primaria (6-10 años) sobre los objetivos y las estrategias que un maestro debe valorizar para la enseñanza de las Ciencias Sociales en un contexto de diversidad cultural.

Este es un estudio integrado en la tesis de Doctorado en Educación, UAB – Educación, multiculturalidad y formación inicial de maestros de primaria: entre las oportunidades y las prácticas.

Este estudio exploratorio tiene como palco la ESELx, en particular los estudiantes del master en Educación Básica (6-12 años). Son objetivos: (i) analizar los planos de estudio de formación de profesores y los currículos de las asignaturas de Ciencias Sociales, desde una perspectiva de abordaje de la diversidad cultural; (ii) analizar las propuestas didácticas de los estudiantes acerca de los objetivos y de las estrategias que definen para un contexto/aula de diversidad cultural.

Metodológicamente hemos recorrido, en un primero momento, a un análisis documental de los planos de estudio y de las plantillas de las asignaturas de Ciencias Sociales en la



formación de maestros. En un segundo momento, se realiza un análisis de contenido de dos respuestas de las encuestas realizadas en setiembre de 2018 a estudiantes que iniciaran el master de formación de profesorado.

Los resultados nos indican que los planos de estudio y currículos de las asignaturas de Ciencias Sociales están todavía distantes de un enfoque de la diversidad cultural que caracteriza hoy las sociedades contemporáneas. Por otro lado, las propuestas didácticas de los estudiantes necesitan todavía de aclarar lo significado de diversidad cultural y de entender las oportunidades para la enseñanza que una clase diversa aporta.

Bibliografia

- Banks, J. (2011). Educating citizens in diverse societies. *Intercultural Education* 22 (4): 243–251.
- Carneiro, R. (2001). *Fundamentos da Educação e da Aprendizagem. 21 Ensaios para o Século 21*. Lisboa, Portugal: Fundação Manuel Leão.
- Pagès, J. (2000a). La didáctica de las ciencias sociales en la formación inicial del profesorado. *Iber*, 24, 33-44. Recuperado em Abril de 2017, de <https://historia1imagen.files.wordpress.com/2011/12/pagc3a8s-j-2000-la-didc3a1ctica-de-las-ciencias-sociales-en-la-formacic3b3n-inicial-del-profesorado-iber-nc2ba-24-abril-2000-33-44.pdf>
- Pagès J. y Santisteban, A. (Coord.). (2011). *Didáctica del conocimiento del medio social y cultural en la educación primaria*. Madrid: Editorial Síntesis



¿QUÉ COMPETENCIAS NECESITAN LOS DOCENTES PARA ENSEÑAR DESDE ENFOQUES MULTICULTURALES? REPRESENTACIONES SOCIALES DEL PROFESORADO DE FORMACIÓN INICIAL DE LA COMUNA DE ANTOFAGASTA

Sandra Honores Mamami	Jesús Marolla Gajardo
Universidad de Antofagasta sandra.honores@uantof.cl jesus.marolla@uantof.cl	

Resumen

En los últimos años los procesos migratorios forman parte común de las políticas públicas, las decisiones económicas del Estado así como las decisiones que se toman en materia educativa. Particularmente, Chile ha vivido un incremento significativo en la llegada de migrantes en búsqueda de trabajo, mayor seguridad social, así como nuevas oportunidades económicas. La ciudad de Antofagasta, destaca como la segunda localidad con el mayor número de inmigrantes.

Se comprende, por tanto, que la escuela debe plantear proyectos pedagógicos y políticos para enfrentar el reto que implica la interculturalidad, se hace fundamental que el profesorado sea un agente, práctico-reflexivo de sus prácticas al cuestionar cuáles son los conocimientos, saberes y estrategias que necesita para poder generar una enseñanza que fomente el pensamiento crítico y reflexivo, así como los espacios de transformación ante las desigualdades étnicas y raciales a las que se enfrentan en su calidad de migrantes.



De ahí que el estudio tenga por objetivo Determinar cuáles son las habilidades cognitivas, afectivas y prácticas entendidas como “competencias interculturales” necesarias para desempeñarse eficazmente en contextos de diversidad cultural. La metodología a utilizar es un estudio de caso de carácter descriptivo y cualitativo, donde se realizarán entrevistas a profesores de escuelas públicas con un alto índice de migración de la comuna de Antofagasta.

Bibliografía

- De Sousa Santos, B. (2010). *Descolonizar el saber, reinventar el poder* Montevideo: Ediciones Trilce-Extensión universitaria. Universidad de la República.
- Esteve, J.M. (2004). *La formación del profesorado para una educación intercultural*. Madrid: Bordón.
- Gil Araújo, S. (2005). La migración un camino entre el desarrollo y la cooperación” Madrid: Centro de Investigación para la Paz (CIP-FUHEM)



LA COMPRENSIÓ I PUNTS DE VISTA SOBRE LES COMPETÈNCIES CLAU EN ALUMNAT DE FORMACIÓ DEL PROFESSORAT DE CIÈNCIES SOCIALS: LA CONSTRUCCIÓ D'UN QÜESTIONARI BASAT EN DADES QUALITATIVES

Ann E. Wilson-Daily	Maria Feliu Torruella	Mireia Romero Serra
Universitat de Barcelona awilson@ub.edu mfeliu@ub.edu mireia.romero@ub.edu		

Resum

Les competències clau és una política educativa que, sense cap dubte, ha assumit un paper central a la Unió Europea. Les actituds, els nivells de confiança i la comprensió de conceptes juguen un paper molt important en el procés d'implementació de polítiques educatives innovadores entre els docents i alumnes en formació del Grau de Mestre d'Educació Primària.

No obstant això, fa falta el *feedback* dels professionals en actiu i en formació sobre les seves actituds i perspectives sobre aquesta implementació. Per aquesta raó, l'objectiu d'aquest estudi és desenvolupar una eina capaç de diagnosticar, de manera longitudinal, les creences dels docents en actiu i dels alumnes del Grau de Mestre d'Educació Primària sobre les competències clau i el seu paper en l'educació, la autoavaluació de la comprensió del concepte de competències i la comprensió de la interdisciplinarietat de les competències. En aquesta comunicació En aquesta comunicació es descriu el procés pilot de varies fases i ítems construïts a partir de dades obtingudes de grups d'enfocament inicial d'alumnes que cursen assignatures de l'àrea de la Didàctica de les Ciències socials.



També hem obtingut dades procedents de comentaris d'alumnes de l'assignatura de Didàctica de la Història del Grau de Mestre d'Educació Primària, en excepció dels grups d'enfocament i respostes obertes. Durant aquestes jornades convidarem a la comunitat a participar i a compartir les seves experiències sobre el tema d'estudi. També es proposen una sèrie de possibles futures aplicacions per a la utilització del qüestionari (encara en fase de construcció) en investigació i avaluació educativa.



LA FORMACIÓN DE MAESTROS EN ESELX EN EL ÁMBITO DE LA HISTORIA Y LA GEOGRAFÍA: UNA EXPERIENCIA DE NUEVAS PRÁCTICAS

Alfredo Gomes Dias

Escola Superior de Educação – Politécnico de Lisboa (ESELx)
adias@eselx.ipl.pt

Resumen

Esta comunicación resulta de una experiencia de formación en Historia y Geografía, en el Grado en Educación Básica (6-12 años), desarrollada en el primer semestre de 2018-19.

Este es un estudio integrado en la tesis de Doctorado en Educación, UAB – *Prácticas y concepciones de la Historia y de la Didáctica de la Historia en la formación de maestros de la enseñanza básica (10-12 años). Estudio de caso de la Escola Superior de Educação de Lisboa.*

Este estudio tiene como palco la Escuela de Educación de Lisboa, en la disciplina de "Historia y Geografía de Portugal II" (HGPII), en el 3er año de la licenciatura en Educación Básica. Sus objetivos son: (i) concebir una práctica formativa en Historia y Geografía, movilizandoy metodologías activas; (ii) implementar una nueva práctica formativa, planificandoy actividades que promuevan el saber-hacer en Historia y Geografía; (iii) evaluar el proceso formativo y los aprendizajes de los estudiantes.

Metodológicamente, hemos recorrido al análisis documental de las plantillas de la asignatura de HGPII, de los materiales de apoyo a la formación y de los trabajos producidos por los estudiantes.



Los resultados nos indican las potencialidades de una formación en Historia y Geografía que privilegie metodologías activas, de saber-hacer Historia y Geografía. La evaluación de los resultados alcanzados confirma las ventajas de promover un enfoque de la enseñanza de la Historia y de la Geografía que se dirija a la capacidad de interrogar la realidad y saber buscar respuestas en una dimensión espaciotemporal.

Bibliografía

Andelique, C. (2011). La Didáctica de la Historia y la formación docente: ¿Qué necesitan las escuelas? *Clio & asociados*, 15, 256-269.

Dias, A. (2017a). História e desenvolvimento de competências na educação básica: a experiência da ESELx. *Da Investigação às práticas*, 7(1), 63-90.

Pagès, J. (2007). Qué se debería enseñar de historia hoy en la escuela obligatoria?, qué deberían aprender, y cómo, los niños y las niñas y los y las jóvenes del pasado? *Revista Escuela de Historia*, 6 (1), 17-30.



4.3. Divendres 8. De 12.30 a 14h: Recerques i experiències amb Professorat en Actiu i elements curriculars

Taula 1	
Mónica Iglesias	<i>La memòria com a eina de lluita: experiències pedagògiques entre la Universitat i els moviments socials</i>
Nicole Riveros i Jesús Marolla	<i>Tensiones y desafíos en los procesos de enseñanza intercultural en el norte de Chile</i>
Gabriel Villalón, Perla Rivera i Alicia Zamorano	<i>Narrativas sobre los y las indígenas en los textos escolares de Historia de Chile</i>
Elisa Isabel Chaves	<i>La dramatización histórica como estrategia emocional para la concienciación contra la intolerancia religiosa</i>

Taula 2	
D. Cartes, C. Chávez y B. Meneses	<i>Dimensión ética y juicio moral en la enseñanza de la dictadura militar en Chile</i>
Paula Subiarbe i Sebastián Quintana	<i>La alteridad americana/europea en los currículos de secundaria de Historia y Ciencias Sociales en Chile y España</i>
Rubén Fernández Álvarez	<i>Concepción constructivista y enseñanza del paisaje</i>



LA MEMÒRIA COM A EINA DE LLUITA: EXPERIÈNCIES PEDAGÒGIQUES ENTRE LA UNIVERSITAT I ELS MOVIMENTS SOCIALS. EL CAS DEL NOU MOVIMENT DE "POBLADORES" XILENS

Mónica Iglesias Vázquez

Universitat de Valparaíso
monica.iglesias@uv.cl

Resum

Aquesta ponència s'emmarca en una investigació postdoctoral que té com a objectiu comprendre la importància de la memòria en las lluites socials, en un doble sentit: tant com els moviments socials duen a terme una lluita per la memòria, és a dir, de quina manera elaboren el passat; y com les interpretacions del esdeveniments passats constitueixen un dispositiu que no només organitza les experiències anteriors sinó que condiona les formes d'acció en el present. En aquest sentit, la construcció, elaboració y transmissió de la memòria és una eina pedagògica fonamental, i els moviments socials ens són conscients.

En el marc d'aquesta investigació y de la creació a la Universitat de Xile d'un Nucli de Historia Social y Popular, que reuneix a professors/es y estudiats, del que sóc part, hem examinat de quina manera el nou moviment de "pobladores" (joves populars urbans) a Xile ha posat en marxa tallers de recuperació de la memòria y d'educació popular per reforçar la seva identitat col·lectiva y la capacitat d'acció. Presentarem la importància que aquestes experiències tenen en la autoformació del participants y com es construeix un tipus de saber (coneixement i acció) que contribueix a transformar la realitat immediata dels que hi participen del procés.



Bibliografia

- Calveiro, Pilar. "La memoria como futuro". *Revista Actuel Marx/Intervenciones*, 2008, 6: 61-76.
- Salazar, Gabriel. *La memoria desde abajo y desde adentro*. Santiago: Universidad de Chile, Facultad de Artes, Departamento de Teoría de las Artes, 2003.
- Zamponi, Lorenzo. *Social Movements, Memory and Media. Narrative in Action in the Italian and Spanish Student Movements*. London: Palgrave Macmillan, 2018.



TENSIONES Y DESAFÍOS EN LOS PROCESOS DE ENSEÑANZA INTERCULTURAL EN EL NORTE DE CHILE: UN ESTUDIO DE CASO EN LA CIUDAD DE ANTOFAGASTA, CHILE

Nicole Riveros Diegues	Jesús Marolla Gajardo
Universidad de Antofagasta nicole.riveros@uantof.com jesus.marolla@uantof.cl	

Resumen

La comunicación se enfoca en un estudio de caso que reflexiona en torno a las tensiones y los desafíos que se generan en los procesos de enseñanza y de aprendizaje en base a un estudio de caso en la ciudad de Antofagasta en el norte de Chile. El objetivo es analizar las representaciones sociales del profesorado de algunos establecimientos educativos municipales de la comuna de Antofagasta. En este contexto, resulta interesante investigar las tensiones que ocurren, debido a que la provincia de Antofagasta presenta los más altos índices en cuanto a migración escolar.

Los procesos de enseñanza y de aprendizaje se ven permeados por múltiples factores que son necesarios de indagar, tales como: las variedades lingüísticas, las interacciones entre las distintas representaciones sociales tanto de los y las estudiantes, como las del profesorado, así como los lineamientos curriculares. De ahí que sea fundamental conocer y reflexionar sobre las tensiones que se generan en las aulas multiculturales en torno a las dinámicas que están ocurriendo en la formación, enseñanza y aprendizaje de las ciencias sociales.



Bibliografia

Hall, S. (1996). *Cuestiones de identidad cultural*. Buenos Aires: Amorrortu.

Stake, R. (2007). Investigación con estudios de casos: Morata.

Walsh, C. (2012). Interculturalidad y (de)colonialidad: Perspectivas críticas y políticas, *Visao Global, Joaçaba*, Vº 15, Nº 1-2, 61-74.



NARRATIVAS SOBRE LOS Y LAS INDÍGENAS EN LOS TEXTOS ESCOLARES DE HISTORIA DE CHILE

Gabriel Villalón	Perla Rivera	Alicia Zamorano
Universidad de Chile gabriel.villalon@uchile.cl perlarivera@uchile.cl alicia.zamorano@uchile.cl		

Resumen

La comunicación tiene como objetivo describir las narrativas que se presentan sobre los indígenas-en particular el pueblo Mapuche- en los textos escolares de Historia de Chile que se utilizan en la Educación Media Chilena. Los textos revisados se corresponden con los entregados por el Ministerio de Educación de Chile a todas las escuelas públicas y subvencionadas. Para el análisis hemos realizado una adaptación de la matriz para el aprendizaje de una Historia Intercultural construida por Kenneth Nordgren y Maria Johansson (2015).

El análisis de los textos nos ha mostrado que las narrativas que se presentan sobre los y las indígenas continúan estando alejadas de los elementos que favorecen el aprendizaje de una Historia Intercultural.



Bibliografia

- Gabriel Villalón y Joan Pagès (2015). La representación de los y las indígenas en la enseñanza de la Historia en la Educación Básica chilena. El caso los textos de estudio de Historia de Chile en *Revista Dialogo Andino*, N°47 pp. 27-36
- Kenneth Nordgren & Maria Johansson (2015) Intercultural historical learning: a conceptual framework, *Journal of Curriculum Studies*, 47:1, 1-25.
- Pagès,J., Villalón G., y Zamorano, A. (2017) Enseñanza de la Historia y Diversidad Étnica. Los Casos chileno y español en *Revista Educação y Realidade*, V. 42 (1) enero-marzo, Brasil. Pp. 161-182



LA DRAMATIZACIÓN HISTÓRICA COMO ESTRATEGIA EMOCIONAL PARA LA CONCIENCIACIÓN CONTRA LA INTOLERANCIA RELIGIOSA EN EDUCACIÓN PARA LA CIUDADANÍA. UNA EXPERIENCIA CON FUTURO/AS MAESTRA/OS DE EDUCACIÓN PRIMARIA

Elisa Isabel Chaves Guerrero

Universidad de Málaga

echaves@uma.es

Resumen

La investigación se desarrolla en el marco de la asignatura “Educación para la Ciudadanía y los Derechos Humanos” del Grado de maestra/o de Educación Primaria de la Universidad de Málaga, donde, partiendo del patrimonio histórico-artístico y documental conservado en el Museo del Patrimonio Municipal de la ciudad, y a través del diseño y realización de un teatro musical titulado “Málaga en el Tiempo. Un musical que hace Historia”, el alumnado universitario trabajó temas como la intolerancia religiosa hacia el cristianismo durante el Imperio Romano, así como hacia la cultura islámica durante la toma de Málaga en el siglo XV. Una vez representada la dramatización ante alumnado de 5º curso de Educación Primaria, se realizaron unas actividades didácticas complementarias diseñadas por los maestros en formación inicial, con el objetivo de vincular los temas del pasado histórico, ya trabajados en la actividad dramatizada, con problemas sociales relevantes de nuestro presente en torno a la intolerancia religiosa y la guerra, esto es, cuestiones socialmente vivas.



Dada la importancia del desarrollo de la empatía en los procesos de concienciación social y en la construcción de la ciudadanía democrática, resulta conveniente el análisis del proceso de aprendizaje de los futuros maestros durante el empleo de estrategias emocionales de dramatización para la concienciación sobre temas socio-críticos y el establecimiento de debates sobre cuestiones sociales controvertidas de nuestro presente.

Bibliografía

Friera, F. (2000). La dramatización histórica y la formación del profesor. Una experiencia en la didáctica de la historia local. En J. Pagès, J. Estepa y G. Travé (Coord.), *Modelos, contenidos y experiencias en la formación del profesorado de ciencias sociales* (pp. 549-564).

Navarro, M. R. (2006). El valor pedagógico de la dramatización. Su importancia en la formación inicial del profesorado. *Creatividad y sociedad: revista de la Asociación para la Creatividad*, 9, 11-18.

Yuste, M., Mondèjar, E. y Oller, M. (2017). La empatía y el trabajo de problemas sociales relevantes en la clase de ciencias sociales de primaria. En R. Martínez, R. García-Morís, C. R.



DIMENSIÓN ÉTICA Y JUICIO MORAL EN LA ENSEÑANZA DE LA DICTADURA MILITAR EN CHILE

Daniela Cartes, Carolina Chávez y Belén Meneses

Universitat Autònoma de Barcelona

dcartespinto@gmail.com

carolinachavezpreisler@yahoo.es

profesora.belen.meneses@gmail.com

Resumen

La enseñanza de la historia tiene como objetivo desarrollar el pensamiento histórico en los estudiantes. Entendemos el pensamiento histórico como una serie de habilidades y elementos interrelacionados que constituyen la historia. Seixas y Peck (2004) y Seixas, Gibson y Ercikan (2015) identifican seis grandes conceptos: significancia histórica, evidencia histórica, cambio y continuidad, causa y consecuencia, perspectiva histórica y dimensión ética. Santisteban, González y Pagés (2010) también desarrollan una propuesta de pensamiento histórico, señalando las siguientes dimensiones: conciencia histórico temporal, interpretación de la historia, representación de la historia y empatía. Esta última dimensión aborda la contextualización histórica, el pensamiento crítico y el juicio moral.

La presente investigación, aborda la dimensión ética y el juicio moral de la historia, respecto a la enseñanza del proceso de Dictadura Militar en Chile. Siguiendo a Santisteban (2010) es importante que el pensamiento histórico deba estar al servicio de la formación ciudadana. La pregunta de investigación es ¿cómo el profesorado de secundaria incluye en sus planificaciones la



dimensión ética y juicio moral al abordar el proceso de Dictadura Militar en Chile?

Nuestro objetivo de investigación fue describir elementos de la dimensión ética y el juicio moral en el tratamiento del proceso de Dictadura militar en Chile. La investigación ha sido desarrollada a partir de una muestra de 8 planificaciones de docentes en ejercicio y programas de estudio de tercer año medio. La metodología utilizada es de tipo cualitativa, con diseño descriptivo. El tratamiento de la información se llevó a cabo a través de categorías y análisis de contenido.

Bibliografía

- Santisteban, A. (2010). La formación de competencias de pensamiento histórico. En *Memoria Académica*, N° 14. Argentina: Universidad de la Plata.
- Santisteban, A. González, N. y Pagès, J. (2010). Una investigación sobre la formación del pensamiento histórico. En Ávila, R. Rivero, P. y Domínguez, P. (coords.) *Metodología de investigación en Didáctica de las Ciencias Sociales*. Fernando el Católico –Diputación de Zaragoza/ AUPDCS.
- Seixas, P. & Peck, C. (2004). Teaching historical thinking. In A. Sears & I. Wright (Eds), *Challenges and Prospects for Canadian Social Studies* (pp. 109-117). Vancouver: Pacific Educational Press.
- Seixas, P., Gibson, L & Ercikan K.(2015). A design process for assessing historical thinking. The Case of One-Hour Test. En Seixas, P y Ercikan, K. (Eds) (2015). *New Directions in Assessing Historical Thinking*. New York: Routledge.



XVI Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials
El futur comença ara mateix.
L'ensenyament de les ciències socials per interpretar el món i actuar socialment



LA ALTERIDAD AMERICANA/EUROPEA EN LOS CURRÍCULOS DE SECUNDARIA DE HISTORIA Y CIENCIAS SOCIALES EN CHILE Y ESPAÑA

Paula Subiabre Vergara	Sebastián Quintana Susarte
Universitat de Barcelona	Universitat Autònoma de Barcelona
paulasubiabre.v@gmail.com	squintanas@gmail.com

Resumen

El 12 de octubre de 2018 fue conmemorado en España como el “Día de la Hispanidad” y en Chile como el “Día del Descubrimiento de dos Mundos”. Estos rótulos indican que desde el discurso oficial existe una valoración diferente del acontecimiento ocurrido en 1492 y de sus consecuencias. Esta visión oficial de la Historia posee una traducción en la construcción de identidades y alteridades en los currículos escolares.

Tenemos el objetivo de analizar la construcción de la alteridad europea-americana en los currículos de secundaria de Chile y España, respecto de las consecuencias del 12 de octubre de 1492. El método será de carácter cualitativo basado en el análisis de contenido. La recolección de datos se realizará mediante la revisión de los currículos y textos escolares de secundaria de Chile y España.

La investigación supone un aporte para el desarrollo de Didáctica de la Ciencias Sociales al brindar información que apunte poner en tensión las visiones tradicionales que condicionan los procesos de construcción de identidades y alteridades en la enseñanza de la Historia.



Bibliografia

- Campos, L. (2016). América y lo americano en los manuales escolares de historia a lo largo del siglo XX. *Historia y política* (35), 19-46.
- da Silva, L., & Pagès, J. (2016). La identidad y la alteridad en el currículo de Historia de secundaria de Brasil y de España. Un caso: América Latina. En C. García, A. Arroyo, & B. Andreu (Edits.), *Deconstruir la alteridad desde la Didáctica de las Ciencias Sociales: educar para una ciudadanía global*. (págs. 143-150). Madrid: Entimema.
- León, M. (2016). Alteridad y Educación: aprendiendo a conocer la llegada de europeos a tierras americanas. En C. García, A. Arroyo, & B. Andreu (Edits.), *Deconstruir la alteridad desde la didáctica de las Ciencias Sociales: educar para una ciudadanía global* (págs. 176-183). Madrid: Entimema.



CONCEPCIÓN CONSTRUCTIVISTA Y ENSEÑANZA DEL PAISAJE

Rubén Fernández Álvarez

Universidad de Salamanca

rfa@usal.es

Resumen

En función de las necesidades de los estudiantes, el proceso de enseñanza-aprendizaje del paisaje puede desarrollarse desde diversos sistemas metodológicos. Ante una sociedad cambiante en la que el espíritu crítico y los valores ambientales cada vez ocupan un lugar más destacado, la utilización como punto de partida de un problema de ámbito socio-ambiental para afrontar la enseñanza de los contenidos de las asignaturas de Ciencias Sociales puede fomentar el interés por la temática y que los estudiantes construyan sus propios contenidos.

En este sentido, con la presente aportación, se pretende poner en valor la concepción constructivista como método para articular el proceso de enseñanza de la geografía desde la utilización del paisaje como un elemento que estructure los contenidos que se han de trabajar. El punto de partida se define ante la exposición de un problema que han de resolver: reconstrucción y regeneración de los aspectos sociales y ambientales de un espacio natural protegido tras un incendio forestal.

El objetivo general que articula el presente documento se centra en poner en valor la concepción constructivista como método para la enseñanza de la geografía a través del paisaje. A su vez, este se encuentra complementado por una serie de objetivos específicos: utilizar el problema como punto de partida; fomentar la construcción



de sus propios conocimientos; definir la estructura de una propuesta didáctica para la enseñanza de la geografía.

Bibliografía

- Coll, C.; Mauri, T.; Onrubia, J. (2006). Análisis y resolución de casos-problema mediante el aprendizaje colaborativo. *Revista de Universidad y Sociedad del Conocimiento*, 3(2), 29-39.
- García, A. (2011). El paisaje: un desafío curricular y dinámico. *Revista Didácticas Específicas*, 4, 1-19.
- García, A. (2013). Un enfoque innovador en didáctica del paisaje: escenario y secuencia geográfica. En de Miguel, de Lázaro y Marrón *Innovación en la enseñanza de la geografía ante los desafíos sociales y territoriales*. Zaragoza: Instituto Fernando el Católico, pp. 257-277.
- Solé, I.; Coll, C. (1993). Los profesores y la concepción constructivista. En Coll, Martín, Mauri, Miras, Onrubia, Solé y Zabala *El constructivismo en el aula*. Barcelona: Graó, pp. 7-24.
- Soriano-Martínez, R.; Handal-Silva, A. (2015). Reflexiones con enfoque constructivista en la enseñanza de las ciencias. *Revista de Docencia e Investigación Educativa*, 1(1), 1-8.



4.4. Divendres 8. De 18 a 20h: Experiències i recerques d'Educació Infantil, Educació Primària i Educació Secundària - Eixos 1 i 3

Taula 1	
Carles Anguera	<i>El futur a l'aula. Una experiència en un programa d'intercanvi</i>
Albert Izquierdo	<i>Com es pot treballar els contrarelatats de l'odi a les aules d'educació secundària?</i>
M. Ballbé, B. Riera i J.C. Tinoco	<i>S'hauria de celebrar el 12 d'octubre, dia de la Hispanitat?</i>
M. Ballbé, X. Molina, D. Palau, B. Riera, J.C. Tinoco i S. Vicente	<i>Els espais en xarxa: una experiència didàctica a l'institut Bitàcola</i>
Mariona Massip	<i>Voldemord era feixista? L'ensenyament de conceptes polítics actuals a partir de la literatura juvenil</i>
Pilar Reverté	<i>Interrogar les fonts des d'una perspectiva crítica</i>

Taula 2	
Lorenzo Mur	<i>Una historia crítica de la invisibilidad</i>
Borja Antela	<i>La història com a construcció i les opcions didàctiques i transformadores</i>
Xosé Constenla	<i>Alternativas epistemológicas y educativas al colapso territorial</i>
F. Javier Rubio Muñoz	<i>La historia y el patrimonio de la Universidad de Salamanca como recurso didáctico en el VIII centenario de su fundación (1218-2018)</i>
Igor Barrenetxea	<i>Educación e infancia a través de la película "Buda explotó de vergüenza" (2007), Dehenamakhmalbaf</i>



EL FUTUR A L'AULA, UNA EXPERIÈNCIA EN UN PROGRAMA D'INTERCANVI

Carles Anguera Cerarols

Institut de Gurb

carles.anguera@uab.cat

Resum

L'objectiu de les jornades d'enguany posa l'èmfasi en què el futur comença en l'avui. En anteriors comunicacions havia citat la idea que caracteritzava els nostres temps com a postnormals (Sardar, 2015). Aquesta categorització dels nostres temps no sembla desencertada quan contemplem els diferents fenòmens tant socials com polítics que succeeixen actualment en el món. És per aquest motiu que treballar el futur a les aules esdevé una eina més per tal de què els alumnes projectin quin futur volen i puguin començar a construir-lo des del present. L'actual desplegament dels àmbits del Currículum també ens ofereix l'oportunitat i la prescripció per així poder-ho desenvolupar.

L'experiència que presento és una petita aportació de la introducció del futur en un centre de secundària. Aquesta es va dur a terme en un centre de la comarca d'Osona. En el marc d'un projecte d'intercanvi amb un centre d'Holanda es va dur a terme un projecte per conèixer les cultures d'ambdós entorns. L'objectiu era treballar el patrimoni cultural a través del passat, el present i el futur. D'aquesta manera el treball de la consciència històrica (Santisteban i Anguera, 2014) prenia sentit, no només a nivell local si no a nivell global.

El guió que es va seguir aquest cop va ser lleugerament diferent de la seqüenciació passat-present-futur, sinó que es va



optar per treballar passat-futur-present. Els alumnes se'ls plantejava primerament la descoberta del patrimoni cultural d'ambdós països, i posteriorment se'ls demanava que elaboressin una roda de futurs (Anguera, 2016) tot tenint en compte els futurs possibles, probables, i desitjables. Finalment els alumnes elaboraven un programa de televisió breu en què caracteritzaven quins eren els elements d'ambdós entorns culturals. A mode de tancament els alumnes van suggerir algunes idees per acostar-nos als futurs desitjables.

Bibliografia

- Anguera, C. (2016). Recursos para el aula: Rueda de futuros. *Íber*. 82.
- Santisteban, A. y Anguera, C. (2014). Formación de la conciencia histórica y educación para el futuro. *Clio & Asociados*.18 y 19. Santa Fe / La Plata, República Argentina.
- Sardar, Z. (2015). Postnormal times revisited. *Futures*. 67.



COM ES PODEN TREBALLAR ELS CONTRARELATS DE L'ODI A LES AULES D'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA

Albert Izquierdo Grau

Universitat Autònoma de Barcelona
albert.izquierdo.grau@gmail.com

Resum

El Consell d'Europa (2014) defineix discurs de l'odi “com aquell que engloba totes les formes d'expressió que propaguen, inciten, promouen o justifiquen l'odi racial, la xenofòbia, l'antisemitisme o altres formes d'odi fonamentades en la intolerància.” Més endavant, el Consell d'Europa (2017) defineix el terme contrarelat com “aquella narració que mostra una alternativa a la narració establerta”. Els mètodes de treball per crear contrarelatats de l'odi són la sensibilització i la promoció, per tal de trobar solucions creatives.

Ens hem de centrar en dos eixos que són l'acció i la intervenció, i el més important, treballar amb grups diversificats de persones, ja siguin de totes les edats i de diferents sexes (Consell d'Europa, 2014). Per complir amb els objectius dels contrarelatats de l'odi, Carolin Emcke (2017) senyala que s'han de mostrar escenes provocadores, que facin exaltar les emocions de les persones que analitzen les escenes on es produeix odi. Ella ens mostra l'exemple d'un autocar ple de refugiats i refugiades que volia arribar a un centre d'acollida de Saxònia (Alemanya) entre els anys 1989 i 1990. En aquesta escena es pot veure com la població alemanya que hi apareix crida “Nosaltres som el poble”, al mateix moment que diuen aquestes paraules estan dient “Vosaltres no ho sou” i “Som nosaltres els que decidim qui forma part del grup i qui no”.



Si es mostren escenes a l'alumnat com les que comenta Emcke, podem construir contrarelats de l'odi a les aules d'Educació Secundària, partint de la base dels drets humans per combatre els relats de l'odi, per tal de transformar el pensament de la gent jove, ja que és el grup social on més estereotips causen els relats de l'odi. Podrem construir un contrarelat de l'odi si sabem identificar les persones que intervenen en el relat; valorar la qualitat dels arguments; analitzar les emocions que hi apareixen; pensar com penso i com pensen els altres (empatia); i proposar una acció social i política basada amb la defensa dels drets humans (Santisteban et al., 2018).

Bibliografia

Consell d'Europa (2014). *Bookmarks. A manual for combating hate speech online through human rights education.* No Hate Speech Movement. Council of Europe: European Youth Center Strasbourg.

Consell d'Europa (2017). *We Can! Taking Action against Hate Speech through Counter Alternative Narratives.* No Hate Speech Movement. Council of Europe: European Youth Center Strasbourg.

Emcke, C. (2017). *Contra el odio.* Barcelona: Taurus.

Santisteban, A; Arroyo, A; Ballbé, M; Canals, R; García, C.R; Llusà, J; López, M; Oller, M. (2018). *El Discurso del Odio: Una investigación en la formación inicial.* López, E., García, C.R., y Sánchez, M. (eds.) *Buscando formas de enseñar: Investigar para innovar en Didáctica de las Ciencias Sociales*, (pp. 423-434). Valladolid: Universidad de Valladolid /AUPDCS.



S'HAURIA DE CELEBRAR EL 12 D'OCTUBRE, DIA DE LA HISPANITAT? EXPERIÈNCIA DIDÀCTICA DE L'INSTITUT BITÀCOLA

Maria Ballbé	Berta Riera	Joan Carles Tinoco
Institut Bitàcola		
maria.ballbe@insbitacola.cat		
berta.riera@insbitacola.cat		
joan.tinoco@insbitacola.cat		

Resum

L'experiència didàctica "S'hauria de celebrar el 12 d'octubre, dia de la Hispanitat?" té l'objectiu de proporcionar, als nois i noies de 3r d'ESO de l'Institut Bitàcola de Barberà del Vallès, les competències necessàries per descobrir quina ideologia i quina manera d'entendre el món hi ha darrera dels posicionaments favorables i contraris a la celebració del 12 d'octubre.

A través de la realització de les dues produccions finals d'aquesta experiència, el debat de la (no) commemoració del 12 d'octubre i l'elaboració del telenotícies vespre, el noi i la noia assoleix un aprenentatge transferible, significatiu, productiu i funcional. Un aprenentatge competencial que permet resoldre problemes en contextos reals.

En aquesta comunicació es presenta el context de l'experiència i la concreció del currículum de les ciències socials: Les finalitats, les intencions educatives, la seqüència, la metodologia, els recursos i l'avaluació d'aquesta experiència on l'estudiant és la protagonista activa o el protagonista actiu del seu desenvolupament personal i de la pràctica d'una ciutadania crítica i activa.



ELS EPAIS EN XARXA: EXPERIÈNCIA DIDÀCTICA DE L'INSTITUT BITÀCOLA DE BARBERÀ DEL VALLÈS

M. Ballbé, X.Molina, D.Palau, B.Riera, J.C.Tinoco i S. Vicente

Institut Bitàcola
maria.ballbe@insbitacola.cat

Resum

L'àmbit didàctic Espai en Xarxa té l'objectiu de proporcionar, als nois i noies de 3r d'ESO de l'Institut Bitàcola de Barberà del Vallès, les competències necessàries per solucionar una demanda social real proposada per un agent extern a l'aula. En aquest cas es presenta com a demanda l'organització de les activitats vinculades a sis dies d'especial rellevància: dia de la Dona Treballadora, dia de la Diversitat, dia del Nombre Pi, dia de la Festa de Primavera, dia de l'Activitat Física Saludable, diada de sant Jordi. Totes elles lligades als valors del projecte educatiu de centre i sobre el que es construeix cadascuna de les propostes.

A partir d'una auditoria interna es realitza una autocrítica reflexiva que proposa accions de millora a curt i mitjà termini al centre així com l'organització d'una jornada reivindicativa fent que s'assoleixi un aprenentatge transferible, significatiu, productiu i funcional. Un aprenentatge competencial que permet resoldre problemes en contextos reals lligats a l'APS.

En aquesta comunicació es presenta el context de l'experiència, la concreció del currículum de les ciències socials així com les connexions amb altres àmbits. Una experiència on l'estudiant és la protagonista activa o el protagonista actiu del seu desenvolupament personal i de la pràctica d'una ciutadania crítica i activa fent un servei a la comunitat ben articulada amb l'objectiu de millorar el seu entorn



VOLDEMORD ERA FEIXISTA? L'ENSENYAMENT I APRENTATGE DE CONCEPTES POLÍTICS A PARTIR DE LA LITERATURA VERNACLE DELS ADOLESCENTS

Mariona Massip i Sabater

Universitat Autònoma de Barcelona

mariona.massip@uab.cat

Resum

Jo crec que de "primer els mags" a "primer els mags de sang pura" i després als "cavallers de la mort" hi ha un pas molt petit. Tots som humans, no? Totes les vides humanes haurien de tenir el mateix valor i merèixer el mateix respecte.

Rowling, J.K. (2007). *Harry Potter i les Relíquies de la Mort*, p.429

El dia 29 de setembre de 2018 a Barcelona hi havia dues manifestacions enfrontades: en una es llegia algun cartell contra el "fascismo supremacista"; en l'altra es mostraven símbols antifeixistes. Gairebé un any abans, l'1 d'octubre de 2017, milions de persones van anar a votar en un referèndum en nom de la democràcia, mentre s'intentava impedir aquesta votació en nom de la democràcia.

Des del socioconstructivisme optem per un aprenentatge significatiu, que parteixi de les experiències i representacions socials de l'alumnat. Però en alguns camps, com en el treball de conceptes polítics actuals, aquesta tasca esdevé complexa: per una banda, perquè les experiències dels nostres joves estan força allunyades de molts d'aquests conceptes; per altra, perquè les representacions socials que poden tenir a partir de l'ús actual de



certs conceptes poden resultar molt confoses. És important que acompanyem els alumnes en la seva comprensió i diferenciació, per tal que puguin llegir el món que els envolta i qüestionar els relats que els puguin arribar a través de diferents persones i mitjans.

En aquesta comunicació presentem una petita proposta per a l'aprenentatge significatiu de conceptes polítics complexes a partir d'elements propers als adolescents: la literatura juvenil. Algunes de les sagues amb més èxit entre els joves estan carregades d'experiències sociopolítiques molt potents, sigui des del gènere fantàstic o el distòpic. Els seus lectors coneixen a la perfecció i han vivenciat la complexitat de les vivències dels protagonistes en aquestes situacions; si sabem com aprofitar aquestes experiències i representacions per conceptualitzar idees polítiques, les podem vincular a realitats del present i del passat, i ens permet imaginar el futur per construir-lo de manera més conscient.

Bibliografia

- Boixader, A (2017). Joves, política i formes de governar-nos. *Perspectiva escolar*. N°395, pags- 41-48
- Colomer, T. (2008). Entre la normalitat i el desinterès. Els hàbits lectors dels adolescents. A Colomer,T.(coord). *Lectures adolescents*. Barcelona: Graó.
- Stanley, J. (2018). *How fascism works. The politics of us and them*. Penguin Dutton



INTERROGAR LES FONTS DES D'UNA PERSPECTIVA CRÍTICA

Pilar Reverté Vidal

Arxiu Nacional de Catalunya
Centre de Recursos Pedagògics Específics de Suport a la
Innovació i la Recerca Educativa
preverte@gencat.cat

Resum

L'allau d'informació a què tenim accés actualment, ens aboca –paradoxalment– a una situació que la filòsofa Marina Garcés ha conceptualitzat com d'analfabetisme il·lustrat: *Ho sabem tot, però no podem res.*

Si les fonts constitueixen la primera matèria de la història, sembla evident que cal formar els nostres alumnes per tal d'analitzar-les i qüestionar-les, com una estratègia per comprendre el món, posicionar-se i actuar.

Tenim l'objectiu de facilitar eines metodològiques per ajudar els docents a introduir l'anàlisi crítica de les fonts per tal de promoure el desenvolupament del pensament crític.

Es presenten uns recursos elaborats pel Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya, en col·laboració amb el CESIRE, amb l'objectiu de guiar el procés interrogació de les fonts i la seva interpretació.

L'aplicació d'aquests materials ha permès comprovar la seva utilitat en els diferents nivells educatius.



Bibliografia

- Garcés, M. (2017); Nueva ilustración radical. Barcelona. Anagrama.
- Paul, R. ; Elder, L. (2003). La mini-guía para el Pensamiento crítico. Conceptos y herramientas. The Foundation for Critical Thinking. En línia <https://www.criticalthinking.org/resources/PDF/SP-ConceptsandTools.pdf>
- Scardamalia, M.; Bereiter, C. (2010). A Brief History of Knowledge Building. Canadian Journal of Learning and Technology. En línia <https://www.cjlt.ca/index.php/cjlt/article/view/26367>



UNA HISTORIA CRÍTICA DE LA INVISIBILIDAD

Lorenzo Mur Sangrá

Universidad de Zaragoza

lmsangra@unizar.es

Resumen

Pese al desarrollo de las aplicaciones tecnológicas el manual escolar y los grandes buscadores siguen siendo las fuentes de conocimiento y referencia. Con estas herramientas hegemónicas es al final de ESO cuando podemos profundizar en la relevancia histórica y reconocer qué tipo de historia están conociendo y estudiando nuestros alumnos.

Fruto de esta reflexión decidimos aunar en una investigación de aula que es históricamente relevante para destapar la ausencia de la participación de las mujeres y otros grupos invisibles en la historia que se enseña. Al final del proceso crítico construimos unas nuevas referencias históricas que nos permiten APRENDER la historia en su conjunto alejándonos de la imagen tradicional.

Tenemos los objetivos de:

- Explicitar la relevancia histórica en las aulas de Secundaria en sus personajes y acontecimientos
- Reconocer la invisibilidad digital y física de las mujeres y otros grupos sociales no hegemónicos



- Avanzar en la búsqueda de ciudadanos/as críticos y reflexivos que indaguen el pensamiento histórico en medios no monopolizadores
- Apreiciar la sociedad actual como una lucha entre el estatismo de una cultura decimonónica y el dinamismo de una nueva cultura abierta y plural

Bibliografia

Egea Vivancos, A. y Arias Ferrer, L. (2018). ¿Qué es relevante históricamente? Pensamiento histórico a través de las narrativas de los estudiantes universitarios. *Educação E Pesquisa*, 44, e168641. <https://doi.org/10.1590/s1678-4634201709168641>

Sanz Camañes, P., Molero, J.M. y Rodríguez, D. (coord.), (2017). La historia en el aula. Innovación docente y enseñanza de la historia en la educación secundaria. Lleida, Milenio.

VVAA (2013). Un recorrido por la historia de las mujeres. Ministerio de Igualdad. coeducando.educacion.navarra.es/wp.../Recorrido_por_la_historia_de_las_mujeres.pd...



LA HISTÒRIA COM A CONSTRUCCIÓ I LES OPCIONS DIDÀCTIQUES I TRANSFORMADORES

Borja Antela-Bernárdez

Escola El Roure

borja.antela@uab.cat

Resum

La història en tant que relat respon a les preocupacions del present. Diu Aristòtil que la història es inferior a la poesia, per que la història s'ocupa d'allò concret i la poesia d'allò universal. Però, la història pot ser també ampliada en una perspectiva poètica que li permeti plantejar-se de manera universal, si la deslliguem d'alguns dels seus elements "sòlids" i alimentem aspectes com la emoció i la empatia en la seva recepció. Per altra banda, més enllà de tractar la construcció de la història com a resposta a cada present, en la present comunicació m'interessa plantejar una qüestió més concreta: què passaria si aprofitéssim la pedagogia de la història per potenciar aspectes que volem canviar en la societat del nostre present?

Aquesta pregunta és la que he plantejat des dels fonaments teòrics de la meva experiència docent en l'àmbit de la pedagogia viva, arran dels tallers que vaig conduït de manera regular a l'escola El Roure (Mediona). A partir d'una sèrie d'interessos dels membres de l'aula, persones de 12 a 14-15 anys, tractem de resoldre per una banda els elements de continguts que ells vulguin, als quals afegim també els continguts que ens semblen importants, i finalment un paràmetre més obert des del qual la història és només una excusa per encetar reflexions, converses i anàlisi sobre molts dels aspectes de la vida



humana, des de les formes d'organització, les creences (nostres, dels altres, del present o del passat), les relacions de gènere, etc.

Bibliografia

Antela-Bernárdez, *Historia Viva, historia para vivir*, Dhistoria (2020) [in print]

Antela-Bernárdez, B. El juego como introducción a la historia. Entre *exempla*, emoción y conocimiento, en Dulceli Estacheski, Everton Crema, José Maria Neto (eds.), *Aprendizagens Históricas: Debates e Opiniões*, Rio de Janeiro (2018), 25-31.

Contreras, J., González, B. Habitar el espacio y el tiempo en la escuela alternativa: recorridos y relatos, *Investigación en la escuela* 79 (2013), 7-18.



ALTERNATIVAS EPISTEMOLÓGICAS Y EDUCATIVAS AL COLAPSO TERRITORIAL: ENFOQUES Y PERSPECTIVAS DESDE LA ENSEÑANZA DE LA GEOGRAFÍA

Xosé Constenla Vega

Universidad de Vigo

xose.constenla@uvigo.es

Resumen

La vida de las personas posee una naturaleza geográfica indiscutible, pero al mismo tiempo, esa “biografía espacial” queda mucho más circunscrita a la idea de globalidad que al reconocimiento de lo “próximo”. Una de las consecuencias más relevantes de este fenómeno es que nuestras vidas están integradas en flujos de información y movilidad, a cada paso más frenéticos, y sin embargo, nos hemos convertido en seres “no cognoscentes” de las lógicas y de los usos espaciales que han configurado la identidad cultural de la comunidad. La enseñanza de la geografía, en ocasiones demasiado preocupada por la visión descriptiva de lo regional, ha contribuido, a la drástica pérdida de complejidad que el sistema territorial, evidencia hoy, al menos en términos de la humanización del territorio y biodiversidad. Así, las nuevas maneras de organización de la vida económica, social, política y cultural, han colocado al territorio en un estado de colapso, como “solución espacial” del modo de producción de las sociedades postindustriales que las ciencias sociales no han sabido leer.

Tenemos los objetivos de:

- Presentar una reflexión teórica del proceso de colapso territorial



- Indagar de qué manera la enseñanza de la geografía ha contribuido a dicho estado del territorio
- Proponer algunas alternativas epistemológicas y educativas para una posible salida, entiendo el colapso como oportunidad

Se trata de una comunicación integrada en la tradición de la historia y la teoría del pensamiento geográfico y educativo. En ella se recogerán algunas visiones cualitativas y críticas del proceso de enseñanza y aprendizaje de la geografía como ciencia social encargada de contribuir a una sociedad más democrática, que sepa relacionarse con la biosfera de un modo más equilibrado.

Bibliografía

- Constenla, X. (2018): *O colapso territorial en Galiza. Unha ollada espacial da construción social do país*. Vigo, España: Editorial Galaxia.
- Diamond, J. (2006): *Colapso: por qué unas sociedades perduran y otras desaparecen*. Barcelona, España: Debate.
- Soja, E. (2014): *En busca de la justicia espacial*. Valencia, España: Tirant Humanidades.



LA HISTORIA Y EL PATRIMONIO DE LA UNIVERSIDAD DE SALAMANCA COMO RECURSO DIDÁCTICO EN EL VIII CENTENARIO DE SU FUNDACIÓN (1218-2018)

Francisco Javier Rubio Muñoz

Universidad de Salamanca

kopolo@usal.es

Resumen

A propósito de la celebración del VIII centenario de la fundación de la Universidad de Salamanca (1218-2018) se propone un acercamiento a las aulas de la historia y el patrimonio universitario. El objetivo es que los alumnos construyan una conciencia acerca del tiempo histórico de manera directa a través de un recurso cercano: la propia institución en donde estudian.

Dirigido a alumnos del grado de Magisterio en Educación Primaria, se plantean metodologías activas, concretamente el aprendizaje por indagación y el itinerario didáctico. Ambas implican una actitud participativa de los estudiantes en todo el proyecto, al tiempo que se involucran en la elaboración y el aprendizaje de contenidos y recursos didácticos relacionados con la Historia y el patrimonio.

En definitiva, la Universidad salmantina cuenta con una larga trayectoria que se configura como un recurso didáctico muy sugerente en el que caben analogías entre el pasado y el presente. Se trata de que el alumno, protagonista del proceso de enseñanza-aprendizaje, formule hipótesis e integre conocimientos que después desarrollarán en la praxis como maestros. Simultáneamente aprenden a ser ciudadanos críticos al manejar información de diferentes orígenes, discerniendo entre lo importante y lo superfluo. Además, se fomenta la educación en



valores como la conciencia, el respeto y la protección del patrimonio histórico y cultural, unos rasgos que son necesarios en la construcción de una sociedad democrática y justa.

Bibliografia

- Ballesteros, E. et al. (2003). El patrimonio y la Didáctica de las Ciencias Sociales. Cuenca: Asociación de Profesores de Didáctica de las Ciencias Sociales.
- Pagès, J. y Santisteban, A. (2010). La enseñanza y el aprendizaje del tiempo histórico en la educación Primaria. *Cadernos Cedes*, 30(82), 281-309.
- Prats, J. & Santacana, J. (2011) Trabajar con fuentes materiales en la enseñanza de la Historia. En J. Prats (Coord.), *Geografía e historia. Investigación, innovación y buenas prácticas* (pp. 11-37). Barcelona: Graó.



EDUCACIÓN E INFANCIA A TRABÉS DE LA PELÍCULA “BUDA EXPLOTÓ DE VERGÜENZA” (2007), DE DEHENAMAKHMALBAF

Igor Barrenetxea Marañón

Universidad Internacional de la Rioja
ibm@euskalnet.net

Resumen

No hay duda de que el cine es un instrumento muy ilustrativo y motivador para la enseñanza de las Ciencias Sociales. Pero no solo es un documento útil para ello sino para comprender y analizar, en su complejidad, muchos aspectos de la sociedad actual. *Buda estalló por vergüenza (2007)* es, en este sentido, no solo una perfecta metáfora sobre la historia de los últimos años de Afganistán, sino un retrato que, a través de los sentimientos de la niña protagonista, nos trasmite, como si fueran reales, una suerte de acontecimientos.

El filme aspira a sensibilizarnos con una sociedad maltratada profundamente por la violencia y el integrismo, por la incultura y la miseria. Esta propuesta pretende analizar, por un lado, las claves de un largometraje que no solo desvela valores de tolerancia, respeto y sensibilización con otras culturas y dramas, sino que, además, valora el modo en el que las emociones nos sensibilizan y humanizan, siempre desde un enfoque presentista (desde la identificación del espectador con lo que sucede en la pantalla) respecto a otros contextos lejanos que configuran parte de un concepto universal y global de los derechos y la dignidad humana.

Después de todo, está muy claro que los conflictos de Asia, Oriente Próximo y otras partes del mundo nos afectan de forma directa y debemos valorarlos en su justo contexto en el



aula. El cine no solo es una fuente para conocer las sociedades que reflejan sino para comprenderlas, sentirlas y, ante todo, poder educarnos frente a los demonios del fanatismo y sus terribles consecuencias.

Bibliografía

- Breu, R. (2014). *La historia a través del cine. 10 propuestas didácticas para secundaria y bachillerato*. Barcelona: Grao.
- Goma, D. (2011). *Historia de Afganistán*. Barcelona: Universidad de Barcelona.
- Vaccaro Sánchez, J. y Valero Martínez, T. (2011). *Nos vamos al cine. La película como medio educativo*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.



Hemos de elaborar una visión de la historia que nos ayude a entender que cada momento del pasado, igual que cada momento del presente, no contiene sólo la semilla de un futuro predeterminado e inevitable, sino la de toda una posibilidad de futuros posibles.

El mayor de los desafíos que se ha planteado la historia en la segunda mitad del siglo XX es el de superar el viejo esquema tradicional que explicaba una fábula de progreso universal en términos eurocéntricos - justificando de paso el imperialismo en nombre de “la carga del hombre blanco” - y que tenía como protagonistas esenciales a grupos dominantes, políticos y económicos, de las sociedades desarrolladas, que se suponía que eran los actores decisivos de este tipo de progreso, dejando al margen de la historia a los grupos subalternos y a la inmensa mayoría de las mujeres.

Josep Fontana

La historia de los hombres: el siglo XX, 2013



4.5. Dissabte 9. De 9.30 a 11h.

Investigacions i projectes de GREDICS

Taula 1	
Antoni Santisteban	<i>Enseñar y aprender a interpretar problemas y conflictos contemporáneos: las investigaciones de GREDICS</i>
GREDICS	<i>Invisibles i Ciutadania Global</i>
	<i>(Contra)Relats de l'Odi</i>
	<i>Literacitat Crítica</i>
Escola de Cultura de Pau i GREDICS	<i>Entre Línies: la col·laboració entre GREDICS i l'Escola de Cultura de la Pau. Un programa d'Educació per a la Justícia Global</i>



ENSENYAR I APRENDRE A INTERPRETAR PROBLEMES I CONFLICTES CONTEMPORANIS:

QUÈ APORTEN LES CIÈNCIES SOCIALS A LA FORMACIÓ D'UNA CIUTADANIA GLOBAL CRÍTICA?

GREDICS – Universitat Autònoma de Barcelona		
Maria Ballbé	Jordi Castellví	Mariona Massip
http://grupsderecerca.uab.cat/gredics/		

Presentem a continuació les tres recerques del projecte d'investigació amb què estem treballant des de GREDICS, amb col·laboració amb universitats i professorat investigador de tot l'estat¹. Es tracta del projecte “Enseñar y aprender a interpretar problemas y conflictos contemporáneos. ¿Qué aportan las ciencias sociales a la formación de una ciudadanía global crítica?”, finançat per MINECO (EDU2016-80145-P), que es concreta amb tres recerques diferenciades:

- Literacitat Crítica
- Invisibles i Ciutadania Global
- (Contra)Relats de l'Odi

¹ Professorat investigador: Carles Anguera (UAB), Aurora Arroyo (LPGC), Maria Ballbé (UAB), Roser Canals (UAB), Jordi Castellví (UAB), Consuelo Diez (UJA), Carmen Rosa García (UMA), Francisco Gil (UAB), Neus González-Monfort (UAB), Gustavo Alonso González (Universidad de Medellín), Ana Hernández (UEX), Dolores Jiménez (UAL), Joan Llusà (UAB), Manuel López (UAL), Sandra Muzzi (UAB), Montserrat Oller (UAB), Delfin Ortega (UBU), Joan Pages (UAB), Edda Sant (Manchester Metropolitan University), Breogán Tosar (UAB), Emma Vidal (UJI), Montserrat Yuste (UAB). Investigador Principal: Antoni Santisteban (UAB)



Com podem ajudar els nostres alumnes a formar-se en el pensament crític? Què necessita el futur professorat perquè ensenyi a pensar i a qüestionar, i eduqui per entendre el món i a actuar-hi socialment, des de la participació democràtica i l'acció transformadora? Per poder-ho abordar ens cal, abans, conèixer les competències, tendències i estratègies de pensament crític, en aquest cas, dels futurs professors i professores, mestres i docents encarregats de l'educació de les properes generacions.

Volem compartir amb vosaltres els primers resultats de les dades obtingudes i analitzades en cada una de les tres recerques. De moment s'han realitzat sobre professorat en formació; comptem amb una mostra total de 1145 alumnes dels graus d'educació infantil, primària i màster de secundària de 8 universitats diferents), i durant aquest curs 2018/19 s'aplicaran també en alumnat d'Educació Secundària Obligatòria, concretament en últim curs d'aquesta etapa educativa.



ENTRE LÍNIES: UN PROGRAMA D'EDUCACIÓ PER A LA JUSTÍCIA GLOBAL

Escola de Cultura de Pau	GREDICS
Universitat Autònoma de Barcelona	

Resum

Presentem a continuació un projecte conjunt de l'Escola de Cultura de la Pau de la Universitat Autònoma de Barcelona i el grup de recerca GREDICS, amb col·laboració amb GRICCSO, que busca aprofundir en la perspectiva d'Educació per a la Justícia Global en l'assignatura de ciències socials. Des de l'Escola de Cultura de la Pau fa anys que s'analitzen i avaluen els diferents llibres de text de Catalunya des d'una perspectiva de justícia social; per altra banda, des de GREDICS optem per una acció investigadora i educativa crítica, compresa i transformadora.

El treball conjunt es basa en establir uns criteris bàsics d'Educació per a la Justícia Global, amb els objectius de traspasar-los a les editorials perquè puguin incorporar aquests criteris, formar el professorat perquè pugui fer un ús crític dels llibres de text, i formar el professorat perquè incorpori els criteris de l'Educació per a la Justícia Global no només en els materials didàctics que utilitzi sinó en la totalitat de la pràctica educativa.



5.COMITÈ CIENTÍFIC, ORGANITZADOR I COL·LABORADOR

Comitè Científic	
❖ Ramon Arnabat	❖ Montserrat Oller
❖ Catherine Duquette	❖ Joan Pagès
❖ Neus González-Monfort	❖ Antoni Santisteban
❖ Sonia Miranda	❖ Gabriel Villalón
❖ Jordi Nomen	

Comitè Organitzador
❖ Maria Ballbé
❖ Jordi Castellví
❖ Neus González-Monfort (coord)
❖ Mariona Massip
❖ Montserrat Oller
❖ Antoni Santisteban (coord)

Equip Col·laborador	
❖ Mercè Andreu	❖ Francisco Gil
❖ Carles Anguera	❖ Laura Girbau
❖ Sònia Bartolomé	❖ Joan Llusà
❖ Roser Canals	❖ Sandra Muzzi
❖ Joan Coma	❖ Breo Tosar
❖ Adela Fontan	



Ha de ser una mena d'història que es faci a l'interior d'aquest món revoltat i canviant; que compleixi l'exigència de convertir-se en “la veu que clama a la plaça pública” i que ens ajudi a retrobar la dimensió de la utopia: l'esperança del fet que “tot està per fer i tot és possible”. No és una feina fàcil, ni és còmoda, perquè ens haurà d'obligar, per força, a mostrar-nos crítics amb l'ordre establert i ens condemnarà, per això, a la marginació que aquest ordre reserva a la dissidència.

Però val realment la pena.

Josep Fontana,

L'ofici d'historiador, 2018



XVI Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials
El futur comença ara mateix.
L'ensenyament de les ciències socials per interpretar el món i actuar socialment

16jornades.rdcs.uab@gmail.com
<http://jornades.uab.cat/dcs>

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

ReDiCS
Grup de recerca en
Didàctica de les Ciències Socials

mx
museu de la societat
xocoexperience